

پژوهش‌های حقوقی

شماره ۱۶

هزار و سیصد و هشتاد و هشت - نیمسال دوم

مقالات

- دسترسی به وکیل در مرحله تحقیقات پلیسی
- حق بایع برای رفع عیب مبیع در کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا و حقوق ایران
- مسؤلیت مدنی در قبال حوادث طبیعی (بررسی تطبیقی مبانی، محدودیت‌ها و رویه قضایی با تأکید بر زلزله)
- فسخ قرارداد کار در حقوق ایران پیش و پس از تصویب قانون رفع برخی از موانع تولید و سرمایه‌گذاری
- اجرای فراسرزمینی میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی با تکیه بر رویه کمیته حقوق بشر
- سیستم اطلاعاتی مطمئن در قانون تجارت الکترونیکی
- رویکرد متعارض دولت‌ها به حق تعیین سرنوشت خارجی: بررسی نظریات دولت‌ها در قضیه کوزوو
- ملاحظاتی بر شورای قانون اساسی فرانسه
- «رفتار عادلانه و منصفانه» دولت میزبان با پیمانکاران خارجی
- غرامت در دعاوی ناشی از قرارداد سرمایه‌گذاری خارجی (غیر از سلب مالکیت)
- کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد و منابع طبیعی مشترک

موضوع ویژه: حقوق نفت و گاز در نظام ملی و بین‌المللی

- چرا حقوق نفت و گاز؟
- پیوند میان بخش انرژی و مقررات سازمان جهانی تجارت
- ثبات قراردادی با تأکید بر نمونه قراردادهای اکتشاف و استخراج نفت
- شرکت‌های نفتی و معضل اعمال حمایت دیپلماتیک توسط ایران
- مالکیت خصوصی بر منابع نفت و گاز در حقوق ایالات متحد آمریکا
- حل اختلافات سرمایه‌گذاری در معاهده منشور انرژی و آثار حقوقی الحاق ایران به آن

نقد و معرفی

- تأملی انتقادی بر لایحه «آیین دادرسی دیوان عدالت اداری»
- نقد و ارزیابی طرح نمایندگان مجلس جهت انتقال و دوره‌ای کردن مقر سازمان ملل متحد
- اجلاس کپنهاگ (۲۰۰۹) و ضرورت مقابله با تغییرات آب و هوایی

http://jlr.sdil.ac.ir/article_41648.html

مجله پژوهش‌های حقوقی (علمی - ترویجی)، شماره ۱۶، نیمسال دوم ۱۳۸۸
صفحات ۲۵۵ الی ۲۸۸، تاریخ وصول: ۱۳۸۸/۱۰/۸، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱۱/۱۵

پیوند میان بخش انرژی و مقررات سازمان جهانی تجارت تحلیلی حقوقی از واقعیات و چشم‌اندازی حقوقی از تحولات

دکتر آرامش شهبازی*

چکیده: عدم حضور مهم‌ترین و تأثیرگذارترین صادرکنندگان نفت در مذاکرات دور اروگوئه، علی‌رغم اهمیت فراوان این مسأله، اساساً زمینه‌ای را فراهم آورد تا فرآورده‌های بخش انرژی از شمول کلی مقررات تجاری استثناء شوند؛ این در حالی است که اخیراً بحث عضویت برخی عمده‌ترین صادرکنندگان نفت در سازمان جهانی تجارت مانند عربستان و فرصت‌های پیش روی سایر تولیدکنندگان عمده مانند ایران، نه تنها زمینه تجدیدنظری جدی در مقررات بخش انرژی در کشورهای عضو و همچنین سازمان را فراهم آورده، دغدغه‌ای جدی در بازار انرژی برای تولیدکنندگان در مسیر رفع محدودیت‌های تجاری در این بخش و همچنین برای واردکنندگان جهت تبعیت از مقررات داخلی دارندگان این ذخایر را نیز فراهم آورده است. به علاوه عضویت توأمان برخی کشورها در سازمان‌های اقتصادی با اهدافی به ظاهر متعارض مانند ایک، علاوه بر ضرورت توجه به مسائل مذکور دغدغه تعارض تعهدات سازمانی اعضا را نیز به ذهن متبادر می‌سازد. این مقاله ضمن تأملی کوتاه در برخی مسائل مرتبط، ضرورت تأملی جدی در این خصوص در تکمیل فرایند الحاق ایران به

Email: arameshshahbazi@gmail.com

* پژوهشگر حقوق بین‌الملل و مدرس دانشگاه

این مقاله را به استاد گرانقدر جناب آقای دکتر ناصر قربان‌نیا تقدیم می‌دارم، او که از محضر پرفیض نکته‌های علمی و اخلاقی بی‌شماری آموخته‌ام.

سازمان جهانی تجارت را یادآور می‌شود.

کلیدواژه‌ها: سازمان جهانی تجارت، گاتس، نفت، اپک، عربستان، امنیت انرژی

مقدمه

به جهت اهمیت مسائل مرتبط با نفت و گاز، همچنین همکاری‌های اقتصادی مشترک در زمینه بهره‌برداری، مدیریت و تجارت انرژی^۱ که در سال‌های اخیر با استقبال فراوانی از سوی دولت‌ها روبه‌رو شده‌است،^۲ از طرفی همزمان با عدم حضور مهم‌ترین صادرکنندگان انرژی در مذاکرات دور اخیر گات که متعاقب آن، تولیدات انرژی از شمول قواعد تجاری چندجانبه در سازمان جهانی تجارت حذف شدند؛ عوامل متعددی زمینه‌ساز فشارهای سیاسی مرتبط با امنیت انرژی و پافشاری دولت‌ها بر منافع و سیاست ملی و متعاقب آن تنش‌هایی جدی در این خصوص بوده‌است. این به آن معنا نیست که تسری قواعد چندجانبه تجاری عموماً پذیرفته شده بین‌المللی، به تولیدات و مشتقات نفتی امکان‌پذیر نیست؛ چرا که در واقع در مجموعه مقررات گات نیز مقرره‌ای وجود ندارد که به صراحت این تولیدات را از شمول خود استثنا ساخته باشد. علاوه بر این، منشور انرژی^۳، نیز می‌تواند متضمن چارچوبی چندجانبه برای همکاری در خصوص سیاست‌گذاری‌های بخش انرژی و به عنوان مبنایی برای وضع و اجرای قواعد مرتبط با این بخش محسوب شود. با این وصف، به نظر می‌رسد تأمل در منشور انرژی می‌تواند چارچوبی قابل قبول برای تدوین قواعد جدید در این حوزه یا امکان تسری قواعد موجود در سازمان به بخش انرژی در حوزه نفت و گاز، در این مقاله مورد توجه قرار گیرد.

در همین چارچوب، در سال ۲۰۰۶ میلادی، گروهی از واردکنندگان انرژی طی

1. cf. Agreement on Cooperation for the Sustainable Development of the Mekong River Basin, Apr. 5, 1995, 34 *I.L.M.*, p. 864.

۲. برای مثال، رودخانه مکنگ (Mekong) میان تایلند، لائوس، کامبوج و ویتنام مشترک است. رودخانه ولتا میان غنا و بورکینافاسو مشترک است. دریای شمال نیز میان نروژ و انگلستان مشترک است و در خصوص آن توافقنامه‌های مشترکی میان دو کشور و گاه یکی از دو کشور و کشورهای همسایه منعقد شده است. نک:

Agreement Relating to the Exploitation of Single Geological Structures Extending Across the Dividing Line on the Continental Shelf Under the North Sea, Oct. 6, 1965, Neth.-U.K., 595 U.N.T.S. 105; Agreement Relating to the Delimitation of the Continental Shelf Between the Two Countries, Nov. 25, 1971, Den.-U.K., 11 *I.L.M.*, 723; Agreement on Delimitation of the Continental Shelf, Jan. 8, 1968, Italy-Yugo., 7 *I.L.M.*, 547.

3. Council and Commission Decision 98/181, 1998 O.J. (L69) (EC, ECSC, Euratom), available at: [http://eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sgadoc?smartapi!celexplus!prod!Docnumber&lg=en&typedoc=Decision&andoc=1998&nudoc=181;seealsoEnergyCharter,http://www.encharter.org/index.php?id=1&L=0\(Nov.2009\).](http://eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sgadoc?smartapi!celexplus!prod!Docnumber&lg=en&typedoc=Decision&andoc=1998&nudoc=181;seealsoEnergyCharter,http://www.encharter.org/index.php?id=1&L=0(Nov.2009).)

درخواستی به سازمان جهانی تجارت پیشنهاد کردند تا از کشورهای در حال توسعه‌ای مانند مصر، کویت، نیجریه، قطر و امارات متحد عربی بخواهد بازارهایشان را برای خدمات تجاری در زمینه انرژی باز کند،^۴ که در واقع چنین پیشنهادی متضمن آزادسازی فعالیت‌های عمده در زمینه تولید نفت و گاز، و همچنین فراوری و توزیع آن می‌شد. چنین پیشنهادی، همزمان با عضویت بیشتر تولیدکنندگان اصلی نفت در سازمان اپک، اولویت تعهدات اعضای سازمان جهانی تجارت بر رعایت تعهدات سازمانی و همچنین ابهامات موجود در قواعد قابل اعمال سازمان در بخش انرژی، زمینه تأملی جدی در این بحث را فراهم می‌آورد.

در این مجال، با تمرکز بر ضرورت تحقق مفهوم «امنیت انرژی»^۵ در روابط بین‌المللی، نخست به توزیع جغرافیایی نفت و برخی فشارهای بازار در اعمال مقررات تجاری نسبت به تولیدات نفتی و قواعد موجود سازمان در این زمینه خواهیم پرداخت. سپس، ضمن ورود به مباحث مرتبط با بخش انرژی به سازمان، به راهکارهای حقوقی، چالش‌های مطرح، پیشنهادها ممکن و در نهایت برخی تحولات صورت گرفته در سازمان و در قوانین داخلی دولت‌های دارای چنین ذخایری خواهیم پرداخت؛ البته با توجه به مجال محدود پیش روی، به قوانین داخلی عربستان سعودی در این خصوص به عنوان نمونه‌ای از کشورهای نفت‌خیز عضو سازمان جهانی تجارت و همچنین عضو سازمان اپک بسنده خواهیم کرد و بر ضرورت تأمل بیشتر در این خصوص در قوانین داخلی ایران به عنوان دولتی که مراحل عضویت در سازمان جهانی تجارت را طی می‌نماید، تأکید خواهیم نمود.

گفتار نخست: تأملی در واقعیات موجود در بخش انرژی

منابع نفت و گاز، توزیع جغرافیایی برابری در کره زمین ندارند، تا جایی که همین نابرابری جغرافیایی زمینه‌ای را برای شکل‌گیری سازمانی بین‌المللی از سوی عمده‌ترین دارندگان این ذخایر (به‌ویژه نفت) با عنوان «اپک» فراهم آورده است. از سوی دیگر، این امر زمینه طرح مباحثی مانند اهمیت امنیت در بخش انرژی و پیوند توزیع جغرافیایی این ذخایر با امنیت در این بخش و پیوند میان واقعیات مرتبط با برخی سازمان‌های ذیربط در این خصوص را فراهم می‌آورد. در این گفتار، ضمن پرداختن به شمایی کلی از واقعیات

4. International Forum on Globalization, Collective Request in Energy Services, available at: <http://www.ifg.org/pdf/collective-request-in-energy-services.pdf> (last visited Jan. 1, 2008).

5. Energy Security

موجود در عمل، به تأمل در مفهوم «امنیت انرژی» در روابط بین‌المللی خواهیم پرداخت.

بند نخست. توزیع جغرافیایی منابع انرژی و شکل‌گیری اپک

تردیدی نیست که بازارهای انرژی و همچنین مفهوم امنیت انرژی در سه دهه اخیر و پس از نوسانات شدید ذخیره‌های نفتی از دهه ۱۹۷۰ میلادی دستخوش تغییرات شدیدی شده‌اند. در واقع، تا پیش از این زمان استیلای بر بازار نفت در جهان به هفت خواهران نفتی منحصر می‌شد،^۶ و اقدامات این غول‌های نفتی در تولید و فراوری محصولات نفتی و انتقال آنها به نقاط مشخصی از جهان، زمینه‌ای را فراهم می‌کرد تا بتوانند سهم عمده‌ای را در قیمت‌گذاری بر نفت و کالاهای نفتی ایفا کنند.^۷

با این حال، از سوی دیگر، دغدغه‌های کشورهای نفت‌خیزی مانند ایران، کویت، عراق و ونزوئلا از رهگذر وضعیت موجود انگیزه‌ای را فراهم آورد تا این کشورها برای ممانعت از استثمار نفتی در سال ۱۹۶۰ میلادی در مقابله با سیاست‌های موجود، به توافقی در راستای تأسیس سازمان کشورهای صادرکننده نفت (اپک) دست یابند.^۸ این در حالی است که اپک تا اواخر دهه شصت میلادی، همچنان به جهت تولید مازاد نفت و تنش با شرکت‌های نفتی در نحوه قیمت‌گذاری، فاقد قدرت و نفوذ قابل توجهی بود.^۹ در دهه هفتاد میلادی و با آغاز جنبش ملی‌شدن صنعت نفت در بسیاری از کشورهای نفت‌خیز، میزان نفوذ اپک در سطح جهان نیز متحول شد. از همین زمان بود که برای نخستین بار مصرف مایحتاج نفتی در ایالات متحد آمریکا نیز به سرعت بالا رفت و از مرز دو برابر نیز گذشت، تا جایی که این کشور مجبور شد برای پاسخگویی به مطالبات نفتی‌اش، حتی وارد بازار اعضای متقاضی سبد محصولات نفتی اپک شود. با این حال، دلگرمی روبه افزایش

6. Fred Bosselman, *Energy Economics and the Environment, Cases and Materials*, Foundations Press, (2006), pp. 413-14.

این شرکت‌ها عبارت بودند از رویال داچ شل، اگزان، گلف، تگزاکو، بی‌پی، موبایل، و شوارون. در واقع، شرکت‌های عمده نفتی از کشورهای نفت‌خیز امتیازاتی دریافت می‌کردند که بر اساس آنها به توسعه امور مرتبط با بهره‌برداری، فراوری و تولید نفت و مشتقات آن برای مدت زمان مشخصی مشغول می‌شدند و در مقابل هم موظف به پرداخت مالیات تولیدات و امتیازاتی به حکومت میزبان می‌شدند. حق‌الامتیازی که از شرکت‌ها دریافت می‌شد، کنترل بر محصولات، قیمت‌گذاری و نحوه صادرات آنها را معلوم و منحصر به دولت میزبان می‌کرد. به این ترتیب، گرچه شرکت‌ها متحمل تمامی مخاطرات اقدامات مزبور می‌شدند، در کلیه منافع و درآمدهای حاصله نیز سهم بودند.

7. *Ibid.*

8. *Ibid.*, pp. 126-7.

9. *Ibid.*

ایالات متحد نسبت به واردات نفت در نهایت به بروز «تکان‌های شدید نفتی» در دهه اواخر دهه ۷۰ میلادی انجامید.^{۱۰}

با درگیری جنگ میان اعراب و اسرائیل در سال ۱۹۷۳، نخستین «شوک نفتی» محقق شد.^{۱۱} پس از اینکه کشورهای عربی تحریم انتقال نفت و مشتقات نفتی به ایالات متحد و سایر شرکای تجاری اسرائیل را اعلام کردند، پالایشگاه‌های نفتی ایالات متحد آمریکا به تکاپوی یافتن نفت و رفع کسری ناشی از بالا رفتن قیمت محصولات نفتی افتادند.^{۱۲} دومین شوک نفتی در پی تغییر حکومت در ایران و شکل‌گیری جمهوری اسلامی ایران صورت پذیرفت،^{۱۳} که در ضمن آن متعاقب قضیه گروگانگیری، دولت آمریکا ورود کالاهای نفتی به خاک آمریکا را ممنوع کرد و در مقابل دولت جمهوری اسلامی ایران نیز با تحریم صادرات و افزایش مجدد قیمت محصولات نفتی به این امر پاسخ داد.^{۱۴}

سومین شوک نفتی در اواسط دهه هشتاد میلادی اتفاق افتاد. در واقع این شوک تا حد زیادی ناشی از نوآوری‌های تکنولوژیکی مانند افزایش استانداردها و تکنولوژی‌های کاربردی در شبکه تولید و توزیع محصولات و مشتقات نفتی و همچنین تنش‌های میان عربستان سعودی و ایران بود.^{۱۵} این مجموعه عوامل به افزایش ناگهانی و گاه نزول قیمت نفت می‌انجامید تا اینکه پس از نزول ۱۰ دلاری قیمت هر بشکه نفت در سال ۱۹۸۶، قیمت هر بشکه در محدوده ۱۵ تا ۱۹ دلار تا پایان سال ۱۹۹۹ میلادی ثابت ماند.^{۱۶} با این حال، از اوائل سال ۲۰۰۰ میلادی همزمان با فشار ایالات متحد به ایک در جهت افزایش تولید برای تعدیل وضعیت اقتصادی دولت‌های واردکننده، قیمت هر بشکه نفت خام مجدداً به ۳۰

10. *Ibid*, p. 127.

11. *Ibid*, p. 411.

12. *Ibid*, p. 412.

در این زمان، اوپک از ارسال نفت به آن دسته از کشورهای غربی که از رژیم صهیونیستی حمایت می‌کردند، خودداری کرد. در جنگ ۱۹۷۳، کشورهای غربی به حمایت از رژیم صهیونیستی در جنگ میان این رژیم با مصر و سوریه پرداختند. بر همین اساس خودداری اوپک از ارسال نفت به کشورهای غربی باعث شد قیمت نفت در بازارهای جهانی به ۴ برابر افزایش یابد. این رشد قیمت که به مدت ۵ ماه ادامه داشت، از ۱۷ اکتبر ۱۹۷۳ شروع شد و در ۱۸ مارس ۱۹۷۴ پایان یافت. پس از آن کشورهای عضو اوپک در ۷ ژانویه ۱۹۷۵، ضمن توافق با یکدیگر قیمت نفت خام را افزایش دادند.

13. *Ibid*, pp. 412-13.

14. *Ibid*.

15. *Ibid*, pp. 419-20.

16. Daniel Yergin, *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power*, Free Press, 1991, pp. 750-64.

در واقع این امر با موافقت اعضای ایک و غیراعضا همراه بود که با قیمت هر بشکه در محدوده ۱۸ دلار موافق بودند.

دلار رسید.^{۱۷} گزارش سازمان جهانی تجارت در این سال، متضمن این است که قیمت نفت در پایان سال ۲۰۰۰ به بالاترین سطح خود از سال ۱۹۸۵ به بعد رسید، تا جایی که سهم منابع سوختی در تجارت جهانی به ۲۰٪ کل نرخ تجارت بین‌المللی افزایش یافت.^{۱۸} به هر حال، به نظر می‌رسد عملکرد اپک در تنظیم و ثابت نگه‌داشتن سبب نفت خام در فاصله سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۶ هم چندان موفق‌آمیز نبوده است؛ چرا که در پایان دوره مذکور پس از طی یک دوره صعودی افزایش قیمت نفت، سرانجام قیمت این فرآورده به ۷۰ دلار رسید.^{۱۹} به هر حال، نگاهی به فراز و فرود قیمت سبب نفت خام، نشان از بی‌ثباتی پیشین و امکان عدم تعادل در نرخ سبب نفت خام در آینده است. از این رو، علی‌رغم طرح دیدگاه‌های متنوعی در ارتباط با نقطه «پیک نفتی»، و علل آن، تنها می‌توان با قطعیت به این امر ادعان داشت که ذخایر نفت خام موجود، در آینده‌ای نه چندان دور هرگز قادر به رفع تقاضای رو به افزایش جهان در استفاده از تولیدات نفتی نخواهد بود.

17. Bosselman, *op. cit.*, p. 423.

18. http://www.irtr.gov.ir/Pages/NewsLetter_View.asp?key=25-37 (last visited 15.12.2009)

19. James Burkhard and Ruchir Kadakia, "Ten Times Ten: What Future for Oil Prices?", Feb. 12, 2008, *WSJ Special Advertising Section, Focus on Energy: CERAWEEK* 2008(11. 10. 2009).

شروع اعتصابات کارکنان صنایع نفت در ونزوئلا و ادامه نا آرامی‌های نیجریه که موجب خروج برخی از شرکت‌های بین‌المللی نفتی از آن کشور شد، همچنین با تجاوز آمریکا به عراق و در نتیجه قطع کامل صادرات آن کشور، بازار نفت، شاهد رویدادهای پیش‌بینی نشده‌ای گردید که در نتیجه آنها نمی‌توان این امر را نادیده گرفت که مسائل سیاسی در شکل‌گیری قیمت‌ها و افزایش آن تا نیمه اول سال ۲۰۰۸ نقش عمده‌ای داشته است. این عوامل همراه با افزایش تقاضا برای نفت در سه سال اول این دوره (۲۰۰۵ تا ۲۰۰۸)، به‌ویژه رشد تقاضای نفت از سوی کشورهای نظیر چین و هند، همچنین کاهش سطح ذخیره‌سازی‌ها، وجود تنگناهای پالایشی در کشورهای مهم مصرف‌کننده و کاهش ظرفیت‌های کشورهای عضو اوپک، قیمت‌های نفت را تا نیمه اول سال ۲۰۰۸ به طور چشمگیری افزایش داد؛ به طوری که قیمت‌های نفت در بازارهای جهانی تا سطح ۱۴۸ در هر بشکه افزایش یافت. اگرچه با شروع رکود اقتصادی آمریکا از نیمه دوم سال ۲۰۰۸ و گسترش آن به اقتصاد کشورهای اتحادیه اروپایی و متعاقباً سایر کشورهای جهان، قیمت‌های نفت به دلیل کاهش قابل ملاحظه تقاضا، به سرعت رو به افول گذاشت، تا جایی که قیمت سبب نفتی اوپک در ۵ دسامبر ۲۰۰۸ به ۳۶٫۶۷ دلار در هر بشکه رسید. سپس با تدابیری که کشورهای عضو اوپک اتخاذ کردند، سطح تولید این سازمان در سه مرحله جمعاً به میزان ۴٫۲ میلیون بشکه در روز کاهش یافت و اثرات آن به شکل افزایش تدریجی سطح قیمت‌های نفت، با وجود ادامه بحران اقتصادی جهان ظاهر شد؛ به گونه‌ای که از ماه مه ۲۰۰۹ سطح قیمت‌های نفت به حدود ۶۰ تا ۷۰ دلار افزایش یافته و نسبتاً ثابت مانده است. نک:

<http://ecasp.com/article-fa-363.html> (last visited 15.12.2009); Catherine Boyle, "Fuel Woes Deepen As Oil Nears \$140 Record High", *Times Online*, June 16, 2008, http://business.timesonline.co.uk/tol/business/industry_sectors/natural_resources/article4149483.ece (12.12.2009).

بند دوم: امنیت انرژی در قرن بیست و یکم: چرایی و چگونگی؟

به زعم آژانس بین‌المللی انرژی،^{۲۰} تا پایان سال ۲۰۳۰ میلادی تقاضا برای انرژی در سطح جهان دست‌کم ۵۰٪ افزایش خواهد یافت و این بیش از ۸۰٪ ذخیره سوخت فسیلی موجود است.^{۲۱} از این میزان افزایش تقاضا طی ۱۰ سال آینده، نیمی متعلق به منطقه آسیای شرقی است و بیشترین متقاضی دو کشور هند و چین خواهند بود، لذا به نظر می‌رسد ذخیره موجود به هیچ وجه پاسخگوی نیازهای منطقه‌ای و جهانی نیست.^{۲۲}

از سوی دیگر، انحصار تولید نفت از سوی گروه مشخصی از کشورها، به استیلاهای آنها بر بازار نفت و قدرت آنها در قیمت‌گذاری مؤثر خواهد بود. این خود، در حالی است که به زعم آژانس بین‌المللی انرژی، سیاست‌های قیمت‌گذاری و توزیع نفت اپک، از ثبات قابل قبولی برخوردار نیست.^{۲۳} دلیل عمده چنین وضعیتی این است که بیشتر کشورهای حوزه اپک، محدودیت‌های شدیدی در سرمایه‌گذاری‌های خارجی در قلمرو سرزمینی خود اعمال کرده و می‌کنند. با این وصف، شاید نتوان تضمین مناسبی برای سرمایه‌گذاری خارجی جهت پی‌ریزی پروژه‌های نفتی و فراوری‌های مبتنی بر تکنولوژی و حتی حمایت از آورده‌های سرمایه‌گذاران خارجی که می‌تواند به ثبات قیمت و افزایش کیفیت فراوری کمک شایانی کند، قائل شد.

با این وصف، در سال ۲۰۰۶ میلادی و متعاقب طرح نخستین دغدغه‌های جدی در این خصوص، گروه کشورهای صنعتی (جی ۸) در نشست خود در سن‌پترزبورگ اظهار داشتند که نگرانی از افزایش قیمت نفت و بحران‌های شدید نفتی به چالشی جدی برای کل کشورهای جهان تبدیل شده و منحصر به کشورهای تولیدکننده اپک و وضعیت اقتصادی داخلی آنها نیست.^{۲۴}

20. International Energy Agency, About the IEA, <http://www.iea.org/about/index.asp> (last visited May, 1, 2009).

21. Global Energy Security, *op. cit.*

22. World Energy Outlook 2006, Summary and Conclusions, available at: <http://www.iea.org/Textbase/npsum/WEO2006SUM.pdf> (last visited May, 1, 2009).

23. *Ibid.*, p. 15.

۲۴. از آنجا که «جی ۸» بحران‌های موجود را همه‌گیر دانست به ارائه دلایل عمده این بحران اشاره کرد. از جمله: قیمت سرسام‌آور و روبه رشد نفت، مطالبات رو به افزایش در خصوص انرژی، افزایش وابستگی متقابل کشورهای جهان به یکدیگر، ضرورت‌های عظیم سرمایه‌گذاری در امتداد چرخه انرژی، عدم ثبات سیاسی، تهدیدات موجود در منابع طبیعی قابل احصا و موارد دیگر. در مقابل نیز به ضرورت اعمال اقداماتی در مواجهه با چنین چالش‌هایی اشاره شده است. به زعم ایشان، ضرورت شفافیت بیشتر در این خصوص، نگاهی پیش‌بینانه به تحولات آتی، و ثبات بازار انرژی می‌تواند به عنوان راهکارهایی مؤثر در حل بحران‌های مطرح مورد توجه قرار

روشن است که بی‌ثباتی‌های فعلی و قابل فرض در قلمرو تجارت انرژی به مسائل مطرح در همین حوزه منحصر نمی‌شود. در واقع، بی‌ثباتی در این بخش به بخش‌های دیگر نیز سرایت می‌کند و این امر زمینه بی‌ثباتی در گستره حقوق تجارت بین‌الملل در بخش انرژی را مهیا می‌سازد.^{۲۵}

گفتار دوم: دورنمایی از تسری قواعد

موجود در سازمان جهانی تجارت به مسائل مرتبط با نفت و گاز

در این گفتار به دورنمایی از مقررات مندرج در موافقت‌نامه گات/ سازمان جهانی تجارت و موافقت‌نامه گاتس خواهیم پرداخت. در واقع چنین امری، به منظور تأمل در امکان تسری قواعد موجود در این مجموعه‌ها بر بخش انرژی یا ضرورت طرح تحولاتی جدید در سازمان جهانی تجارت صورت می‌گیرد.

بند نخست: مقررات موجود در سازمان جهانی تجارت در ارتباط با بخش

انرژی

سازمان جهانی تجارت که جایگزین موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت ۱۹۴۷ می‌باشد، در صدد دستیابی به همان اصول و اهداف اولیه گات بوده،^{۲۶} و ۱۵۳ عضو فعلی آن نیز متعهد به رعایت مقررات مندرج در موافقت‌نامه‌های اصلی و تحت پوشش سازمان می‌باشند.^{۲۷}

اگرچه اصول کلیدی قابل اعمال در قلمرو حقوق تجارت بین‌الملل، مانند قید ملت‌های کامله‌الوداد^{۲۸} و قید رفتار ملی^{۲۹} در خصوص کلیه تولیدات در حوزه انرژی، از جمله نفت و گاز قابل اعمالند، عدم حضور عمده‌ترین صادرکنندگان انرژی در دور اخیر گات مانع از

گیرند. نک:

The G8 consists of Canada, France, Germany, Italy, Japan, Russia, United Kingdom, and United States. G8 Agree to Promote Energy Security, Bridges Trade Bio Res, vol. 6, no. 14, July 28, 2006, available at <http://www.ictsd.org/biores/06-07-28/story2.htm>. (Aug. 5. 2009).

25. June 2008 Release, Short-Term Energy Outlook (Energy Info. Admin., Washington, D.C.) June 10, 2008, at 2, available at <http://www.eia.doe.gov/emeu/steo/pub/jun08.pdf>. (18.12. 2009)

26. WTO, Understanding the WTO, http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/tif_e.htm (last visited 11. 12, 2009).

27. WTO, Understanding the WTO: The Organization - Membership, alliances and bureaucracy, http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org3_e.htm (last visited 12. 11, 2009).

28. The most favored nation clause

29. The national treatment clause

طرح جدی مسائل منحصر به انرژی و درج مقرراتی خاص در این زمینه در سازمان گردیده است.^{۳۰} در واقع، در زمان تأسیس آپک^{۳۱} در بغداد در سال ۱۹۶۰ میلادی، هیچ‌یک از اعضای مؤسس این سازمان، یعنی ایران، عراق، کویت، عربستان سعودی و ونزوئلا از اعضای گات محسوب نمی‌شدند،^{۳۲} با این حال پس از گذشت چندین سال، ترکیب آپک و همچنین ترکیب اعضای سازمان جهانی تجارت به نحوی تغییر یافت که اکنون، نه عضو از یازده عضو آپک از اعضای سازمان جهانی تجارت محسوب می‌شوند.^{۳۳} با این وصف، به

30. Melaku Geboye Desta, "The Organization of Petroleum Exporting Countries, the World Trade Organization, and Regional Trade Agreements", 37 *Journal of World Trade* 523, 529 (2003).

۳۱. آپک و سازمان جهانی تجارت دو سازمان بین‌المللی می‌باشند که از حیث اهداف به نوعی در برابر هم قرار می‌گیرند. در حالی که سازمان جهانی تجارت قویاً بر آزادسازی تجارت و دسترسی آزاد به بازار تأکید می‌کند، آپک عمدتاً بر نقش اعضا در توزیع ثروت در بازار و چگونگی تأمین حداکثر منافع ایشان از رهگذر محصولات و فرآورده‌های نفتی می‌پردازد. نک: بند الف ماده ۲ اساسنامه آپک:

OPEC, OPEC Statute, approved Jan. 1, 1961, art. 2(A), available at: <http://www.opec.org/library/opec%20statute/pdf/os.pdf> (Last Visited 16.12. 2009).

سیاست‌های خاص آپک در جهت القای مفهومی از سازمان به عنوان رکن محوری، کنترلی و تعیین‌کننده در حوزه سوخت‌های فسیلی باعث شده که به زعم برخی چنین ادعایی متضمن محتوایی تحقیرکننده برای مصرف‌کنندگان عمده محسوب شود. این امر کشورهای اخیر را به نوعی همگرایی در مقابله با سیاست‌های آپک با این ادعای متقابل سوق داده که گرچه کشورهای عمده تولیدکننده «دارای» چنین ذخایری هستند، لیکن هیچ اصل یا قاعده‌ای در حقوق بین‌الملل این امکان را برای تولیدکنندگان فراهم نیاورده تا از این امر به عنوان فاکتوری تعیین‌کننده در کنترل و استیلای بر بازار استفاده کنند. از جمله کشورهای دسته اخیر می‌توان به ایالات متحد اشاره نمود که کوشیده است تا با استناد به قوانین «آنتی‌تراست» خود آپک را از اعمال سیاست‌های مذکور باز دارد. از آنجا که چنین سیاست‌هایی در عمل توفیق چندانی به دست نیاورده، آمریکا می‌کوشد تا خواسته‌های خود را از طرق دیگری مانند توسل به برخی سازوکارهای تنبیهی مانند رجوع به طرق حل و فصل اختلافات در سازمان جهانی تجارت ادامه دهند. برای آگاهی از برخی تلاش‌های آمریکا در مراجع قضایی داخلی، نک:

e.g., *Prewitt Enter., Inc. v. OPEC*, 353 F.3d 916, 918-19 (11th Cir. 2003), *Int'l Ass'n of Machinists & Aerospace Workers v. OPEC*, 649 F.2d 1354, 1355 (9th Cir. 1981).

همچنین نک: قطعنامه یکصد و ششم کنگره آمریکا به شماره ۲۷۶ که از رئیس‌جمهور می‌خواهد تا اقدامات لازم در تنظیم لایحه‌ای در سازمان جهانی تجارت علیه تولیدکنندگان عمده نفتی به جهت نقض تعهدات قراردادی‌شان را تنظیم نماید. برای مطالعه بیشتر نیز، نک:

Melaku Geboye Desta, "The Organization of Petroleum Exporting Countries, the World Trade Organization, and Regional Trade Agreements", 37 *J. World Trade*, (2003), pp. 523-ff.

32. Melaku Geboye Desta, "OPEC and the WTO: Petroleum as a Fuel for Cooperation in International Relations (2004)", <http://www.mees.com/postedarticles/oped/a47n10d01.htm>; For the full article see Melaku Geboye Desta, "OPEC, the WTO, Regionalism and Unilateralism", *Journal of World Trade*, vol. 37 (2003) pp.43-ff.

۳۳. این اعضا عبارتند از آنگولا، اکوادور، اندونزی، نیجریه، کویت، ونزوئلا، قطر، امارات متحد عربی و عربستان سعودی. نک: http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm (Last Visited 09.11.2009).

زعم برخی نوعی «توافق شرافتمندانه»^{۳۴} در مذاکرات اخیر در ارتباط با حذف مسائل مرتبط با نفت و گاز از سایر کالاها تولیدی شکل گرفته است؛^{۳۵} با این حال، همچنان عدم توافقی جدی و روشن در خصوص تجارت در بخش انرژی به ویژه در خصوص نفت در میان سیاست‌گذاران بازار نفت، مصرف‌کنندگان و دارندگان ذخایر نفتی و از طرفی سازمان‌های عمده متولی در این خصوص، زمینه‌ای را فراهم آورده تا پیشنهادهایی جدی در بازنگری یا تأمل بیشتری در مقررات موجود یا برخی ابهامات که در نتیجه سکوت در مقررات سازمانی خودنمایی می‌کنند، بیش از پیش قابل توجه بنمایند.^{۳۶}

در واقع مهم‌ترین هدف گات، حذف و کاهش محدودیت‌های گمرکی و مالی بر تجارت در قالب اشکال متعدد تعرفه‌های بازرگانی و مالی برای اعضاست.^{۳۷} یکی از مهم‌ترین مندرجات موافقت‌نامه در راستای تحقق هدف مذکور، متضمن «ضرورت محدودیت‌های موجود در خصوص صادرات و واردات و همچنین وضع مالیات‌ها و مخارجی است که بر سهمیه صادرات و واردات یا بر قراردادهای تجاری اعضا بسته می‌شود».^{۳۸}

با این حال، باید در نظر داشت که گرچه گات متضمن برخی محدودیت‌های خاص بر مقرر مذکور، از جمله ضرورت در نظر گرفتن محدودیت‌هایی برای دولت‌های در حال توسعه‌ای است که با معضلات جدی مالی و اقتصادی در حمایت از صنایع نوپای داخلی مواجهند، محدودیت‌هایی نیز در زمینه امکان برقراری توازن در پرداخت تعهدات مالی و کمک به ثبات اقتصادی دولت‌های عضو پیش‌بینی شده است.^{۳۹} علاوه بر استثنائات وارد بر اعمال تعهدات بر اساس ماده ۱۱ موافقت‌نامه گات، ماده ۲۰ نیز متضمن برخی استثنائات عمده یا مجوزهایی در امکان عدول از تعهدات مندرج در موافقت‌نامه، در شرایطی استثنایی است.^{۴۰} از مهم‌ترین استثنائات قابل توجه در بحث حاضر، محدودیت‌های عمومی در ارتباط

34. gentleman agreement

35. U.N. Conference on Trade & Dev., Trade Agreements, Petroleum and Energy Policies (2000), available at http://www.unctad.org/en/docs/itcdtsb9_en.pdf (last visited Aug. 1, 2009), p.15.

36. cf. generally Susan L. Sakmar, "Bringing Energy Trade into the WTO: The Historical Context, Current Status and Potential Implications for the Middle East Region", 18 *Ind. Int'l & Comp. L. Rev.* 89, 2008.

37. Trebilcock & Robert Howse, *The Regulation of International Trade* 25 (3rd ed. 2005), pp. 29-30.

۳۸. ماده ۱۱ موافقت‌نامه گات

۳۹. ماده ۱۲ موافقت‌نامه گات

۴۰. استثنائاتی مانند ضرورت اولویت اخلاق حسنه، بهداشت عمومی، و واردات و صادرات طلا و نقره.

ارتباط با حمایت از «منابع طبیعی تقلیل یافتنی»^{۴۱} است. گرچه قصد و مضمون ماده ۲۰ موافقت‌نامه گات، می‌تواند منحصر به نحوه بهره‌برداری از کلیه منابع طبیعی و چگونگی بهره‌برداری از محیط زیست طبیعی باشد،^{۴۲} «با توجه به اینکه اصطلاح محیط زیست به صراحت در متن مقرر ۲۰ نیامده است، به نظر می‌رسد هدف اصلی بند مزبور صدور مجوزی برای اعضا به‌ویژه در حمایت از برخی منابع طبیعی ویژه مانند نفت و گاز می‌باشد.»^{۴۳}

در ارتباط با مجموعه مقررات سازمان جهانی تجارت، معمولاً اعمال تعرفه‌های گمرکی در خصوص محصولات نفتی غیرقابل اجتناب است، این در حالی است که به هر حال، در بسیاری از کشورها رقم ناچیزی به این امر اختصاص داده می‌شود؛ علاوه بر این برای مثال، گرچه میزان این تعرفه‌ها در ایالات متحد بر نفت خام، مبلغ ناچیزی است، با این حال، هیچ‌گونه تضمینی وجود ندارد که این تعرفه همچنان ناچیز باقی بماند،^{۴۴} زیرا جود چنین تعرفه‌های اساساً ناقض مقررات سازمان جهانی تجارت نیست.^{۴۵} این از آن جهت است که برای مثال، ممکن است در برخی موارد، دولت‌ها برای تشویق مصرف داخلی سوخت‌های جایگزین غیرفسیلی، بر فرآورده‌های نفتی و مشتقات آن، تعرفه خاص و مازادی وضع نمایند.

در واقع، گرچه کشورهای صادرکننده نفت به این باور دست یافته‌اند که وضع مالیات‌های خاص بر فرآورده‌های تولیدی آنها از سوی کشورهای واردکننده، درآمد آنها از ذخایر و منابع طبیعی‌شان را به شدت کاهش می‌دهد.^{۴۶} در هر صورت، در عمل در صورتی

41. exhaustible resources

۴۲. بند «ز» ماده ۲۰ مقررات گات به اعضا مجوز این امر را تا حدی می‌دهد که اقدامات مزبور در اعمال محدودیت‌ها در خصوص تولیدات یا مصارف داخلی نیز تسری یابد.

43. Trebilcock, *op. cit.*, p. 334.

۴۴. هرچند هیأت فرجام سازمان در قضیه اعمال محدودیت‌های صادراتی در واردات میگو اظهار داشت که مقرر مزبور منحصر به منابع طبیعی غیرجاندار است و به طور ضمنی تأکید نمود که ماده ۲۰ تنها به منابع طبیعی غیرجاندار منحصر می‌شود. نک:

Appellate Body Report, United States - Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products, 116-122, 128 WT/DS58/AB/R (Oct. 12, 1998).

45. *Ibid.*, p. 11.

46. *Ibid.*

47. *Ibid.*, p. 27, citing Org, What is OPEC?, Oct. 2007, available at <http://www.opec.org/library/what%20is%20OPEC/whatisOPEC.pdf>.

به زعم آنکتاب در حالی که درآمدهای نفتی «جی هفت» در سال ۱۹۹۶ به بیش از ۲۷۰ میلیارد دلار می‌رسد، درآمدهای بودجه‌ای کشورهای اپک از نفت تنها به ۱۶۰ میلیارد دلار می‌رسد.

که چنین تعرفه‌هایی به شیوه‌ای غیرتبعیض‌آمیز، هم بر واردات و هم بر تولیدات داخلی اعمال شوند، مغایر با تعهدات دولت‌ها نبوده و از این حیث، مغایر با تعهدات سازمانی نیز محسوب نمی‌شوند.^{۴۸}

علاوه بر این، بحث مهم دیگر در اعمال مقررات مرتبط با نفت و مشتقات نفتی در موافقت‌نامه تعرفه و تجارت، استثنای مندرج در ماده ۲۱ مقررات گات است.^{۴۹} در واقع، «قید منافع امنیتی حیاتی» مندرج در این ماده به دولت‌ها، آزادی و اختیار گسترده‌ای در انحراف از مقررات کلی گات و تخطی از آنها با استناد به این ماده اعطا می‌کند و از همین حیث گاهی از این ماده به عنوان «روزنه‌ای در گریز از اجرای تعهدات»^{۵۰} سازمانی یاد می‌شود.^{۵۱} با استناد به همین ماده، ایالات متحد آمریکا نیز ضمن توجه به تعهدات سازمان اقدام به وضع محدودیت‌های وارداتی نسبت به برخی محصولات از جمله فرآورده‌های نفتی و مشتقات آن نموده است.^{۵۲}

به هر روی، گرچه هیچ مصرحه شاخصی در استثنای نفت و فرآورده‌های نفتی از قلمرو موافقت‌نامه‌های تحت شمول سازمان وجود ندارد، نگاهی به رویه و عملکرد گات نشانگر این است که مجموعه عواملی زمینه‌ساز استثناسازی چنین محصولاتی را از دیگر کالاهای تولیدی فراهم می‌کند. مذاکرات مشروح اعضای سازمان با کشورهای نفت‌خیز در زمان الحاق به سازمان خود نشان‌دهنده ضرورت توجه به این امر و چالش‌های مطرح در میان کشورهای مذکور از همان زمان است. برای مثال مذاکره مفصلی در زمان الحاق عربستان سعودی به سازمان با اعضا به‌ویژه واردکنندگان عمده نفتی با این کشور صورت

۴۸. در صورتی که هدف، حمایت از مصرف سوخت‌های جایگزین باشد، روشن است که چنین مالیات‌هایی در جهت کاهش مصرف نفت و گاز بر کلیه تولیدات داخلی و فرآورده‌های خارجی به یک نحو بسته می‌شود و تنها در چنین وضعیتی با مقررات سازمانی مغایرتی ندارد.

۴۹. ماده «۲۱» در قالب استثنای امنیتی مقرر می‌دارد: «هیچ چیز در این موافقت‌نامه طوری تفسیر نخواهد شد که: (الف) کشور عضو متعهد باشد اطلاعاتی را ارائه کند که افشای آن مغایر منافع اساسی امنیتی او است، یا (ب) کشور عضو را از اتخاذ اقداماتی که برای حراست از منافع امنیتی خود ضروری می‌داند، مانند تجارت اسلحه و مهمات جنگی یا کالاهایی که مستقیم و غیرمستقیم برای تدارکات نظامی ضروری بدانند، یا معاملات زمان جنگ، یا اقداماتی که برای تعهدات خود در سازمان ملل لازم می‌داند، ممنوع گرداند...»

50. A Major Loophole in GATT Law

51. See generally Petros Mavroidis, *Trade in Goods, the GATT and the other Agreements Regulating Trade in Goods*, pp. 322-ff.

52. UNCTAD, *op. cit.*, p. 118.

گرفت.^{۵۳} برخی از اعضای سازمان به نمایندگی ایالات متحد آمریکا در این زمان معتقد بودند که «الحاق به سازمان فرصت ممتاز و ویژه‌ای است که در اختیار دولت‌ها قرار می‌گیرد، با این وصف، دولت‌هایی که به سازمان ملحق می‌شوند، موظفند تا کلیه هزینه‌های لازم برای عضویت را متحمل شوند اما در مقابل نمی‌توانند مدعی امتیازی از رهگذر عضویت در سازمان باشند.»^{۵۴} با این وصف، دولت‌ها موظفند تا تمامی تلاش خود را در جهت تطبیق با مقررات و تعهدات لازم برای ورود و همچنین توجه مستمر به پایبندی نسبت به تعهدات سازمانی در زمان عضویت به انجام رسانند.

بند دوم: دورنمایی از تسری مقررات گاتس به بخش انرژی

موافقت‌نامه عمومی تعرفه خدمات (گاتس) با اهدافی مشابه با تجارت کالا، در بخش خدمات شکل گرفت.^{۵۵} عمده این اهداف عبارتند از ایجاد یک سیستم معتبر و قابل اتکا از قواعد حقوقی که بدون تبعیض، در میان کلیه طرف‌های موافقت‌نامه در جهت تقویت فعالیت‌های اقتصادی مبتنی بر سیاست‌های تضمینی الزام‌آوری در مسیر توسعه تجارت، توأم با آزادسازی تجارت خدمات اقتصادی شکل گرفته‌اند.^{۵۶} تعهدات مندرج در گاتس در دو قالب کلی قابل تفکیک و ارزیابی‌اند: تعهدات عام و تعهدات خاص. تعهدات عام به طور اتوماتیک بر کلیه اعضا و بخش‌های خدماتی اعمال می‌شود؛^{۵۷} با این حال، تعهدات خاص، متضمن دسترسی به بازار فروش و رفتار ملی در بخش‌هایی است که از قبل تعیین شده‌اند، که البته تعهدات اخیر می‌توانند موضوع محدودیت‌هایی نیز واقع شوند.^{۵۸} بر اساس مقررات سازمان، خدمات مرتبط با حوزه انرژی به عنوان بخشی جداگانه در

۵۳. عربستان سعودی در تاریخ ۱۱ دسامبر ۲۰۰۵ پس از مذاکرات طولانی با اعضا به عضویت سازمان پذیرفته شد.

۵۴. *Ibid*, p. 115.

۵۵. GATS, *op. cit.*

۵۶. *Ibid*; see http://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/gatsfacts1004_e.pdf(24.12.2009).

۵۷. در ماده ۲ مقررات گاتس آمده است: «۱. هر عضو در مورد هر اقدام مشمول موافقت‌نامه حاضر، فوراً و بدون قید و شرط رفتاری را در مورد خدمات و عرضه‌کنندگان خدمات هر عضو دیگر در پیش خواهد گرفت که از رفتار متخذه در مورد خدمات مشابه هر کشور دیگر نامطلوب‌تر نباشد ... ۳. مقررات موافقت‌نامه حاضر به نحوی تفسیر نخواهد شد که اعضا را از اعطا امتیاز به کشورهای همسایه به منظور تسهیل مبادلات خدماتی در محدوده مناطق مرزی مجاور که تولید شده یا به مصرف می‌رسند، باز دارد.»

۵۸. در بند ۲ ماده ۱۶ به این دسته از تعهدات اشاره شده است که مشتمل بر محدودیت‌های تحمیلی بر تعداد متصدیان فروش، خدمات عملیاتی یا تعداد خدمه در بخش‌های مختلف باشد.

خلال مذاکرات دور اروگوئه مورد توجه قرار نگرفتند. به عبارت دیگر، از آنجا که دور اروگوئه تنها، گامی ابتدایی در طی فرایند قانون‌گذاری در مسیر تحقق تجارت آزاد و چندجانبه میان اعضا محسوب می‌شود، تعداد کمی از اعضای سازمان تعهدات جزئی و معین جداگانه‌ای در بخش خدمات مرتبط با انرژی بر عهده دارند و از این حیث بخش قابل توجهی از خدمات جهانی مرتبط با بخش انرژی، تحت شمول تعهدات عام مندرج در گاتس، قرار نمی‌گیرند.^{۵۹}

از زمانی که مذاکرات دور دوحه در خصوص خدمات بخش انرژی در ژانویه سال ۲۰۰۰ میلادی آغاز گردید،^{۶۰} شرکت‌کنندگان در بخش خدمات مرتبط با انرژی جدولی برای مذاکره و دستیابی به نتیجه‌ای قابل قبول تا سال ۲۰۰۵ تهیه کردند که پس از تعویق این فرجه قانونی، این چانه‌زنی‌ها در نهایت در سال ۲۰۰۶ برای یک دوره یکساله به حالت تعلیق درآمد،^{۶۱} و از سال ۲۰۰۸ میلادی به بعد، دور جدیدی از مذاکرات در ارتباط با بخش خدمات با جدول زمانی جدیدی همچنان در حال پیگیری است.^{۶۲}

گفتار سوم: ضرورت تحولات جدید

در تعهدات مندرج در سازمان جهانی تجارت پیرامون بخش انرژی

مباحث موجود در ضرورت طرح مسائل مرتبط با بخش انرژی در سازمان جهانی تجارت، نیازمند تأملی جدی در صورت‌های مختلفی است که به خلق مقرراتی در سازمان جهانی تجارت یا امکان و چگونگی تسری قواعد موجود در سازمان بر بخش انرژی اشاره می‌کنند. روشن است که طی چنین فرایندی نیازمند مذاکره و مناظرات متعدد و در نهایت دستیابی به توافقی در میان اعضای سازمان است. در این مجال، به طور گذرا به برخی فرصت‌ها و چالش‌های مطرح در طرح چنین مباحثی خواهیم پرداخت.

59. WTO, Services: Sector by Sector, Energy Services, http://www.wto.org/english/tratop_e/serve/energy_e/energy_e.htm (last visited Aug. 1, 2009).

۶۰. ماده ۱۹ موافقت‌نامه

61. http://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/s_negs_e.htm (24.12.2009).

62. *Ibid.*

بند نخست: فراخوان دور جدیدی از مذاکرات سازمان جهانی تجارت پیرامون

مسائل مرتبط با بخش انرژی

بر اساس توافقات قبلی گروه «جی هشت» در ژوئن سال ۲۰۰۶ میلادی، نماینده عالی اتحادیه اروپا در امور تجاری، «پیتر مندلسون»، خواستار شروع دور جدیدی از مذاکرات در سازمان جهانی تجارت با تکیه بر بخش انرژی شده و از طرفی خواستار تسری مقررات مربوط به کلیه کالاهای تجاری، به بخش انرژی به ویژه نفت و گاز شده است.^{۶۳} «مندلسون» ضمن اذعان به اینکه کالاهای تجاری عموماً به عنوان منابع قدرت سیاسی هر دولت لحاظ می‌شوند، این امر را دلیلی بر این مسأله دانست که لازم است تا مسائل مرتبط با بخش انرژی از قواعد تجاری مبتنی بر مسائل امنیت ملی جدا شوند.^{۶۴} با وجود این، به نظر او سازمان جهانی تجارت موضع مناسبی است که در آن کشورهای صادرکننده و واردکننده ذخایر انرژی، ضمن اظهار نظر در موضوعات مختلف، در نهایت قادر خواهند بود به «تغییراتی ساختاری»^{۶۵} در مسائل تجاری مرتبط با بخش انرژی دست یابند.^{۶۶} بدین ترتیب پیشنهاد اصلی «مندلسون»، متضمن امنیت بیشتر در بازارهای صادراتی برای تولیدکنندگان انرژی و در مقابل افزایش امنیت سرمایه‌گذاری برای واردکنندگان انرژی بود.^{۶۷} این امر زمینه‌ای را ایجاد کرد تا رفته رفته از اواخر سال ۲۰۰۶ میلادی، سران کشورهای توسعه‌یافته، به ویژه کشورهای حوزه اتحادیه اروپا و ایالات متحد آمریکا به توسعه سیاست‌ها و مقررات داخلی خود در ارتباط با نفت و گاز بپردازند.^{۶۸} با این حال، چنین پیشنهادی در میان تولیدکنندگان و کنترل‌کنندگان اصلی بازار در بخش انرژی با استقبال چندانی روبه‌رو نشد.

بند دوم: منشور انرژی به عنوان الگویی برای مذاکرات آتی سازمان جهانی

تجارت در ارتباط با انرژی

از زمانی که منشور انرژی در دهه ۱۹۹۰ شکل گرفت،^{۶۹} تقریباً نیمی از دولت‌هایی که به

63. Champion & von Reppert-Bismark, *op. cit.*

64. *Ibid.*

65. Structural Changes

66. *Ibid.*

67. Peter Mandelson, Conference on Strategic Energy Policy, Mandelson Calls for "Negotiated Solutions" to Govern Trade in Energy, Brussels (Nov. 21, 2006), available at: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/november/tradoc131225.pdf>. (Last Visited Agu.09.2009).

68. *Ibid.*

69. <http://www.encharter.org/index.php?id=7> (last visited 23.12.2009).

منشور پیوستند از اعضای گات محسوب نمی‌شدند.^{۷۰} به همین دلیل، قواعد گات ۱۹۴۷ و متعاقب آن قواعد سازمان جهانی تجارت، بر روابط تجاری میان غیراعضای سازمان حاکم بود.^{۷۱} بدین ترتیب، منشور مجوز این امر را صادر می‌کرد که دولتهای غیر عضو سازمان جهانی تجارت از قواعد تجاری غیر تبعیض‌آمیز، ثابت و قابل پیش‌بینی در بخش انرژی نیز منتفع شوند.^{۷۲} لذا به زعم برخی منشور انرژی به عنوان نقطه‌ای آغازین برای دولتهای امضاکننده‌ای محسوب می‌شود که در صدد پیوستن به سازمان جهانی تجارت با تکیه بر اهرمی خارجی برای اعمال اصلاحات تجاری بوده و تمایل دارند تا مقررات و رویه‌های نهادی را که هنوز به آن نپیوسته‌اند در روابط تجاری خود با سایر دولتها پیش از ورود به سازمان به کار گیرند.^{۷۳}

هدف اولیه منشور انرژی تقویت قواعد حاکم بر مسائل مرتبط با انرژی از خلال سطحی از روابط میان کلیه اعضاست که ریسک سرمایه‌گذاری و تجارت در زمینه انرژی را کاهش می‌دهد.^{۷۴} چارچوب کلی منشور انرژی متضمن این است که شیوه صحیح بازرگانی در ارتباط با محصولات مرتبط با بخش انرژی شیوه‌ای باز، نوآورانه و متضمن تشویق کارآمدی بیشتر بخش انرژی در میان اعضاست.^{۷۵}

قواعد منشور انرژی هم محدودتر و هم گسترده‌تر از قواعد سازمان جهانی تجارت‌اند. قواعد منشور از این حیث مضیق‌ترند که متضمن تعرفه‌های الزام‌آور و تعهدات حقوقی مندرج در موافقت‌نامه‌های تجارت خدمات (گاتس) و تعهدات مرتبط با حقوق مالکیت معنوی (تریپس) نیستند،^{۷۶} با این حال، مقررات منشور انرژی از دو جهت گسترده‌تر از مقررات سازمان جهانی تجارت‌اند. نخست، برخلاف سازمان جهانی تجارت، منشور انرژی متضمن حمایت‌های گسترده‌ای از سرمایه‌گذاری در بخش انرژی است. دوم، منشور انرژی بیشتر، مسائل تعیین‌کننده‌ای در ارتباط با ترانزیت انرژی را تحت پوشش قرار داده و

70. http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/EN.pdf#page=211 (last visited 23.12.2009).

71. Energy Charter; About the Charter, <http://www.encharter.org/index.php?id=7&L=0> (last visited Aug. 1, 2009).

72. *Ibid.*

73. Energy Charter: 1998 Trade Amendment, <http://www.encharter.org/index.php?id=26&L=0> (last visited Aug. 1, 2009).

74. Energy Charter: About the Charter, *op. cit.*

75. Henning Christophersen, Chairman of the Energy Charter Conference, The Role of Gov'ts and Int'l Orgs. in Promoting Energy Security (Oct. 25, 2006), available at http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/Conferences/2006_Oct/Christophersen.pdf. (Aug. 2009).

76. Energy Charter: Treaty Provisions, <http://www.encharter.org/index.php?id=40&L=0> (last visited Aug. 1, 2009).

مشمول بر سازوکار خاصی جهت حل و فصل اختلافات مطرح در بخش انرژی است.^{۷۷} منشور انرژی در بخش سرمایه‌گذاری به این امر تأکید می‌کند که ضرورت قابل توجهی در سرمایه‌گذاری‌های جدید به منظور برآورده کردن مطالبات در بخش انرژی نهفته است.^{۷۸} خطر عمده‌ای که امنیت انرژی را تهدید می‌کند، قالبی است که بر اساس آن از سرمایه‌گذاری در مهم‌ترین ذخیره‌های انرژی موجود در جهان یا از پروژه‌های مرتبط با انرژی‌های موجود، حمایتی به عمل نمی‌آید.^{۷۹} منشور انرژی در تلاش است تا با کاهش چنین تهدیداتی، فضایی شفاف، باثبات و بدون تبعیض برای سرمایه‌گذاری در بخش انرژی فراهم آورد.^{۸۰} همچنین قواعد منشور انرژی مخاطرات ناشی از داوری‌های بین‌المللی را در صورت بروز اختلافی در سرمایه‌گذاری در بخش انرژی به حداقل می‌رساند.^{۸۱} به علاوه، بر اساس منشور انرژی توجه به ترانزیت انرژی امری تعیین‌کننده و حیاتی در تضمین امنیت انرژی در بازار محسوب می‌شود.^{۸۲} با این وصف، به نظر می‌رسد که منشور انرژی، تنها موافقت‌نامه‌ای چندجانبه نیست که مسائل اقتصادی و حقوقی مرتبط با ترانزیت انرژی را مورد توجه قرار می‌دهد، بلکه می‌توان آن را از حیث گستردگی، یک رژیم حقوقی مشخص ترانزیتی در خصوص بخش انرژی، اما وسیع‌تر از موافقت‌نامه‌های سازمان جهانی تجارت و گات دانست که کشورها را متعهد می‌کند تا از ابزارهای لازم در صدد تسهیل مبادلات انرژی با استناد به اصل آزادی تجارت استفاده نموده و از این طریق امنیت انرژی

77. Energy Charter: Trade & Transit, <http://www.encharter.org/index.php?id=5&L=0> (last visited Aug. 1, 2009).

78. Energy Charter: Investment, <http://www.encharter.org/index.php?id=6&L=0> (last visited Aug. 1, 2009).

79. *Ibid.*

۸۰. در واقع، منشور انرژی رویکردی میانه جهت دسترسی سرمایه‌گذاران به منابع موجود اتخاذ کرده است. منشور در تأیید حاکمیت ملی بر ذخایر انرژی از شفافیت لازم برخوردار است، بر این اساس، هر کشور عضو، برای تصمیم‌گیری در این خصوص که چگونه، و تا چه اندازه‌ای به توسعه منابع انرژی تحت حاکمیت خود اقدام ورزد و به چه نحو و تا چه حد منابع ملی تحت حاکمیت خود را در اختیار سرمایه‌گذاران خارجی قرار دهد، از آزادی عمل کامل برخوردار است. در هر حال، لازم است تا در راستای شفافیت بیشتر، عدم تبعیض و آگاهی عمومی، در این خصوص حدود و ثغور کلیه مسائل مذکور در دسترس عام قرار گیرد. *Ibid.*

81. Energy Charter: Dispute Settlement, <http://www.encharter.org/index.php?id=269&L=0> (last visited Aug. 1, 2009).

۸۲. این امر به‌ویژه در حوزه کشورهای اروپایی و روسیه حتی به اختلافاتی در نحوه مبادله و قیمت انتقال تولیدات و فرآورده‌های انرژی مانند گاز انجامیده است. نک:

Michael Connolly, "Resisting Moscow's Energy Imperialism", *Wall St. J.*, Nov. 13, 2006 cited in Russia and Belarus: Loveless Brothers, *Economist*, Jan. 11, 2007, available at: <http://www.economist.com/background/displaystory.cfm?storyid=8521935> (July. 25. 2009).

را نیز تضمین نمایند. البته این امر تنها تعهدی مثبت برای کشورها به همراه ندارد، بلکه تعهد به ترک فعل در عدم ایجاد مانع یا هرگونه خلل احتمالی در مبادلات انرژی با کشورهایایی که در زمینه ترانزیت با آنها اختلاف دارند، را نیز بر عهده اعضا می‌گذارد.^{۸۳}

گفتار چهارم: چالش‌های مطرح در پیوند

میان تعهدات تحت پوشش سازمان جهانی تجارت با بخش انرژی

تغییرات اخیر در ترکیب اعضای سازمان جهانی تجارت و پیوستن برخی اعضای جدید یا طی فرایند الحاق دیگر کشورهای دارای ذخایر طبیعی انرژی به سازمان، از علل اصلی توجه سازمان به مباحث مرتبط با بخش انرژی است. از جمله این کشورها می‌توان به عربستان سعودی اشاره نمود. الحاق عربستان سعودی به سازمان، متعاقب طی فرایند طولانی مذاکره با ایالات متحد آمریکا صورت پذیرفت.^{۸۴} بدین ترتیب، این کشور تعهد نمود تا پس از الحاق، با رفع محدودیت‌های موجود، امکان ارائه خدمات اضافی از سوی سرمایه‌گذاران خارجی در این کشور را فراهم آورد که این امر به‌ویژه دارای منافع فراوان اقتصادی برای ایالات متحد آمریکا بود.^{۸۵}

علی‌رغم اینکه مقررات عربستان سعودی در خصوص اکتشاف، استخراج، فرآوری و بهره‌برداری از نفت و مشتقات نفتی برای سرمایه‌گذاران خارجی مقرراتی محدود است،^{۸۶} تعهدات عربستان بر اساس مقررات مذکور در سازمان زمینه‌ای را فراهم می‌سازد تا در آینده سرمایه‌گذاری با رونق چشمگیری در این بخش، در این کشور دنبال شود.

بند نخست: پیشنهادهایی در جهت ورود بخش انرژی به سازمان جهانی

تجارت

در سال ۲۰۰۶ میلادی، گروهی از واردکنندگان و صادرکنندگان عمده ذخایر نفتی،^{۸۷}

83. Energy Charter: Trade & Transit, *op. cit.*

۸۴. این در یازدهم دسامبر ۲۰۰۵ پس از طی نزدیک به هشت سال مذاکره محقق شد.

85. International Forum on Globalization, Plurilateral Negotiations on Energy Services (May 3, 2006), available at <http://www.ifg.org/pdf/plurilateral-negotiations-on-energy-services.pdf> (Aug. 2009).

86. <http://www.state.gov/e/eeb/ifa/2006/62029.htm> (Aug. 2009).

۸۷. متقاضیان عبارت بودند از استرالیا، کانادا، جامعه اروپا، ژاپن، نروژ، عربستان، کره، تایوان، سنگاپور، ایالات متحد آمریکا.

درخواستی رسمی به سازمان جهانی تجارت ارائه دادند که بر اساس آن ضمن پذیرش حقوق دارندگان ذخایر نفتی از سازمان خواسته می‌شد تا ترتیباتی را مقرر سازد که بر اساس آن کشورهای در حال توسعه موظف باشند بازارهای خود را برای تجارت آزادتری در زمینه انرژی در مبادلات جهانی بگشایند.^{۸۸} محور اصلی چنین پیشنهادی بر دو مفهوم کلیدی استوار بود: نخست، پذیرش مالکیت بر منابع طبیعی و دیگری الزام سرمایه‌گذاران به رعایت تعهداتی خاص.

الف) مالکیت بر منابع طبیعی

پیشنهاد دهندگان، به‌ویژه دارندگان ذخایر نفتی بیش از هر چیز به این امر اذعان داشته و دارند که هیچ‌گونه درخواستی نباید به هیچ وجه تأثیری بر مالکیت نسبت به منابع طبیعی کشورهای دارای چنین ذخایری وارد سازد. به این ترتیب دولت‌ها دارای حقوق حاکمه بر منابع طبیعی موجود در قلمرو سرزمینی‌شان می‌باشند.^{۸۹} با این حال، چنین کشورهایی به جهات متعدد، اکتشاف، بهره‌برداری، فراوری و توزیع محصولات مرتبط با بخش انرژی خود را به شرکت‌ها یا سرمایه‌گذاران خارجی در قالب قراردادهای لیسانس یا سرمایه‌گذاری‌های مشترک در یک مقطع زمانی معین واگذار می‌کنند.

ب) تعهدات خاص سرمایه‌گذاران

ماده (۱) مقررات گاتس متضمن تفکیک میان چهار نوع تجارت در زمینه خدمات است: ۱- از قلمرو یک عضو به قلمرو عضو دیگر، ۲- در قلمرو یک عضو نسبت به مصرف‌کنندگان خدمات هر عضو دیگر، ۳- توسط عرضه‌کننده خدمت یک عضو از طریق حضور تجاری در قلمرو یک عضو دیگر، و ۴- توسط عرضه‌کننده خدمت یک عضو از طریق حضور اشخاص حقیقی یک عضو در قلمرو هر عضو دیگر.^{۹۰} پیشنهادکنندگان، معتقدند: نخست- از آنجا که برخی خدمات بخش انرژی از طریق ذخایر انرژی فرامرزی به دست می‌آیند، لازم است تا محدودیت‌های اساسی در دسترسی به

88. available at www.ifg.org/reports/WTO-energy-services.htm (Aug. 2009)

۸۹. در واقع این امر تأکید بر قطعنامه ۱۸۰۳ مورخ ۱۴ دسامبر ۱۹۶۲ مجمع عمومی ملل متحد است. نک: <http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/resources.pdf> (24.12.2009); Franz Xavier Perrez, The Relationship Between "Permanent Sovereignty" and the Obligation Not to Cause Transboundary Environmental Damage, 26 *Envtl. L.* 1187, 1192 (1996) (citing Djura Nincic, The Problem of Sovereignty in the Charter and in the Practice of the United Nations 268-69 (1970)).

90. cf. http://itr.gov.ir/UploadedFiles/BooksFiles/BTOCF_30_178.pdf (24.12.2009).

بازار این محصولات کاهش یابد، همچنین لازم است تا پیش شرط ضرورت حضور طرف‌های تجاری در مذاکرات نیز از میان برداشته شود؛ و دوم- لازم است تا تعهدات از سوی کشورها تنها در زمانی که به لحاظ فنی از سوی ایشان قابل اجرا هستند، صورت پذیرند.

در حالی که پیشنهاد مزبور تنها به چارچوبی کلی در ضرورت حذف برخی تشریفات و الزام به رعایت تسهیلاتی در تجارت خدمات بخش انرژی و ضرورت رفتار بدون تبعیض می‌باشد و همچنین حاکمیت دارندگان ذخایر طبیعی بر منابعشان را نیز به رسمیت می‌شناسد، با این حال از آنجا که فاقد دستورالعملی مشخص و قابل قبول از سوی تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان عمده بخش انرژی است، با استقبال چندانی از سوی اعضای سازمان روبه‌رو نشد.^{۹۱} روشن است که پیشنهادهایی از این دست که از سوی اقلیت و عمدتاً بدون سازوکار اجرایی مشخصی مطرح می‌گردند در عمل توفیق چندانی به دست نخواهند آورد.

بند دوم: تعارض تعهدات اعضای سازمان جهانی تجارت و کشورهای عضو

اپک

بند اول ماده ۱۱ موافقت‌نامه گات مقرر می‌دارد: «هیچ طرف متعاهدی نباید محدودیتی غیر از حقوق و عوارض، مالیات‌ها یا دیگر هزینه‌ها اعم از اینکه از طریق سهمیه‌ها، مجوزهای صادراتی و وارداتی یا از طرق دیگر اقدامات به اجرا گذاشته شوند، در مورد ورود هیچ محصولی از سرزمین هر طرف متعاهد دیگر یا صدور یا فروش صادراتی هیچ محصولی که مقصد آن سرزمین هر طرف متعاهد دیگر باشد، مقرر نماید.»^{۹۲} به این ترتیب، مسأله کلیدی اینجاست که آیا وضع محدودیت‌هایی از جانب اعضای اپک در خصوص صادرات نفت، می‌تواند به نقض این مقررہ بینجامد یا خیر؟ به زعم برخی از این جهت که چنین اقدامی با تعهدات سازمانی اعضا مغایرت دارد، پاسخ مثبت خواهد بود.^{۹۳} هرچند به زعم برخی، گرچه اتخاذ سیاست‌هایی از سوی اپک در خصوص برقراری محدودیت‌هایی در تولید

91. http://www.ustr.gov/Document_Library/Press_Releases/2006/Fedbruary/United_States_is_Active_Participant_in_Coalition_to_Jump_Start_WTO_Services_Negotiations.html (Aug. 2009); for full text of the proposal see <http://www.ifg.org/pdf/collective-request-in-energy-services.pdf> (24.12.2009).

92. General Agreement on Tariffs and Trade art. 11.1, Oct. 30, 1947, 61 Stat. A-11, 55 U.N.T.S. 194.

93. Office of Senator Frank R. Lautenberg, Busting Up the Cartel: the WTO Case Against OPEC (2004) available at <http://lautenberg.senate.gov/documents/foreign/OPEC%20Memo.pdf>, p. 9, (Last Visited 10.11.2009)

نفت، می‌تواند مصداقی از وضع محدودیت تجاری محسوب شود، اما در اصل، اقدامات تولیدکنندگان نفت اپک، برقراری محدودیت‌های تحمیلی در ارتباط با «واردات و صادرات کالا» نیست، بلکه تحمل این محدودیت‌ها از سوی مصرف‌کنندگان، بیشتر ناشی از اهلیت تعیین «میزان حداکثر سهمیه تولید»^{۹۴} از سوی صادرکنندگان بوده و نوعی «وضع محدودیت» در معنای خاص به حساب نخواهد آمد.^{۹۵}

به هر حال، در اینکه اقدامات اپک در ارتباط با نفت، در راستای جبران سیاست‌های جمعی و فردی اعضا شکل گرفته، و همچنین این واقعیت که اقدامات اعضای اپک، در تعیین میزان کیفی و کمی ذخیره نفت در بازار تأثیر می‌گذارد، تردیدی نیست. لذا در کل، اقداماتی که از سوی اعضای اپک صورت می‌گیرد، سرانجام، می‌تواند نتیجه‌ای مشابه با وضع محدودیت‌هایی خاص از سوی اعضا در صادرات و واردات به همراه داشته باشد. به هر روی به نظر می‌رسد در این خصوص می‌توان به مقررات کلی قواعد مرتبط با تفسیر مراجعه نمود. از حیث نظری، با تفسیر مضیق بند اول ماده ۱۱ موافقت‌نامه گات، بعید به نظر می‌رسد که محدودیت‌های مورد نظر بتواند «محدودیت‌های تولید» را که متفاوت از «محدودیت در صادرات» است، تحت شمول خود قرار دهند. با این حال از سوی دیگر، در صورت تفسیر موسع، هر اقدامی که بتواند بر جریان آزاد مبادلات کالا تأثیرگذار، می‌تواند نقض مقرر مقرر محسوب شود.^{۹۶} چنین به نظر می‌رسد که رویه موجود در گات، نیز مبین تفسیر موسع مقرر مقرر مورد نظر است.^{۹۷} هیأت فرجام سازمان در یکی از پرونده‌های مطروحه در این خصوص اظهار داشت: «بر خلاف سایر مقررات گات که معمولاً در آنها از «قوانین» یا «مقررات» یاد می‌شود، در این بند از واژه کلی «اقدامات» یاد

94. Production Quotas

95. Melaku Gebeye Desta, "The Organization of Petroleum Exporting Countries, the World Trade Organization, and Regional Trade Agreements", 37 *J. World Trade*, 2003, p. 526; OPEC, How Does OPEC Function?, <http://www.opec.org/library/FAQs/aboutOPEC/q4.htm> (last visited Oct. 9, 2009).

96. Stephen A. Broome, "CONFLICTING OBLIGATIONS FOR OIL EXPORTING NATIONS?: SATISFYING MEMBERSHIP REQUIREMENTS OF BOTH OPEC AND THE WTO", 38 *George Washington International Law Review*, 2006, p. 414.

97. Appellate Body Report, Japan-Taxes on Alcoholic Beverages, WT/DS11/AB/R, at 15 (Oct. 4, 1996); Panel Report, Japan - Trade in Semiconductors, L/6309 (May 4, 1988), GATT B.I.S.D. (35th Supp.) at 152-53 (1989).

هیأت فرجام در قضیه مالیات‌های ژاپن بر نوشیدنی‌های الکلی، اظهار داشت اینکه آیا ماده ۳ در ارتباط با شرط رفتار ملی تنها بر کالاهایی که موضوع ماده ۲ هستند اعمال می‌شود یا به نحو موسعی در خصوص کلیه کالاهای وارداتی اعمال می‌شود، با این توجیه که هدف غایی و بنیادین ماده ۳ اجتناب از حمایت از تولیدات داخلی است، مانعی در تسری این ماده وجود ندارد. (بند اول ماده ۳ مقررات گات)، نک:

Taxes on Alcoholic Beverages, *op. cit.*, p. 15.

شده است.^{۹۸} به این ترتیب می‌توان پذیرفت که کلیه اقداماتی که صرف‌نظر از ماهیت اقدام، عملی در راستای محدودسازی صادرات یا فروش کالاهای صادراتی باشند، تحت شمول این مقررہ قرار می‌گیرند.^{۹۹} و در نهایت می‌توان به این نتیجه دست یافت که ماده ۱۱ مذکور به رغم ماده ۳ مقررات گات (در ارتباط با رفتار ملی در خصوص وضع مالیات و مقررات داخلی) قویاً از تجارت آزاد حمایت می‌کند و بنابراین توسل به هر اقدامی که این امر را با محدودیت‌هایی توأم می‌سازد، ممنوع است.^{۱۰۰}

به این ترتیب، گرچه تأملی کوتاه در رویه سازمان مبین تفسیر موسع بند ۱ ماده ۱۱ بوده و از این حیث اقدامات اعضای اپک در اعمال هرگونه محدودیتی بر کالاهای نفتی، نقض تعهدات آنها بر اساس مقررات سازمان محسوب می‌شود، همچنان نکته اینجاست که به زعم عده‌ای، تفاوتی اساسی میان محدودیت‌های صادراتی و محدودیت در تولید وجود دارد. به این ترتیب که «محدودیت‌های صادراتی و اقداماتی که در بند ۱ ماده ۱۱ ممنوع شمرده شده‌اند، اقداماتی می‌باشند که قدرت تولیدکنندگان داخلی در حمل کالاهای تولیدی به سرزمین مصرف‌کنندگان را محدود می‌سازند. لذا بند ۱ ماده ۱۱ به منظور تسهیل دسترسی مصرف‌کنندگان یک کشور به تولیدات کشور دیگر، بدون اعمال محدودیت‌های وارداتی از سوی آنهاست.»^{۱۰۱} با این حال باید در نظر داشت که در هر صورت، در زمانی که کالاهای نفتی تولیدکنندگان اپک در زمره دیگر فرآورده‌های تولیدی آنها قرار گرفت، مصرف‌کنندگان خارجی، قدرت دسترسی بی‌قید و شرطی بر این کالاهای تولیدی که بخشی از ذخیره تولیدی موجود در بازار را تشکیل می‌دهند، خواهند داشت.^{۱۰۲} همچنین به علاوه، هیأت رسیدگی سازمان جهانی تجارت، خود به این قضیه اذعان نمود که لازم است تا استثنائات مندرج در ماده ۲۰ مقررات گات، به منظور اعمال مناسب تعهدات از سوی اعضای سازمان و تفسیر هماهنگ از مقررہ مزبور توسط ایشان، به نحو مضیق و تنها در چارچوب مندرجات اساسنامه مورد توجه قرار گیرند.^{۱۰۳} از این روی، هرچند تولید و

۹۸. پیشین؛ همچنین، نک: ماده ۱۱ موافقت‌نامه گات.

۹۹. *Id.* at 153-54.

۱۰۰. *cf.* Robert J. Girouard, "Water Export Restrictions: A Case Study of WTO Dispute Settlement Strategies and Outcomes", 15 *Geo. Int'l Envtl. L. Rev.* 2003, p. 257.

۱۰۱. *cf.* Thomas J. Schoenbaum, "The International Trade Laws and the New Protectionism: The Need for a Synthesis with Antitrust", 19 *N.C. J. Int'l L. & Com. Reg.* 1994, pp. 393, 414.

۱۰۲. *Ibid.*, p. 414, generally Office of Senator Frank R. Lautenberg, Busting Up the Cartel: the WTO Case Against OPEC (2004), available at <http://lautenberg.senate.gov/documents/foreign/OPEC%20Memo.pdf> (last visited 11. 12, 2009).

۱۰۳. Panel Report, United States - Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, 6.1-6.10, 6.24 WT/DS2/AB/R, (Jan. 29, 1996)

صادرات کالا دو فرایند متفاوت و گاه تکمیلی محسوب می‌شوند، از حیث تعیین ذخیره بازار و کنترل نوسانات، نتیجه یکسانی به همراه خواهد داشت.

به هر حال، پرداختن به بحث تراحم یا تعارض تعهدات سازمانی در میان اعضای اپک و سازمان جهانی تجارت از این حیث که با طی فرایندهای اخیر مذاکرات، جهت اتمام فرایند الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت برای کشورمان مسأله‌ای حائز اهمیت به حساب می‌آید؛ لیکن فرصت تأملی بیشتر در این خصوص را به مجال دیگری وامی‌گذاریم.^{۱۰۴}

بند سوم: تأملی در قابلیت اعمال ماده ۳۸ گات به تعارض تعهدات قراردادی

میان اعضا

ماده ۳۸ گات متضمن توافقات جمعی به منظور حمایت از منافع و خواسته‌های کشورهای در حال توسعه است. با توجه به اینکه عمده‌ترین تولیدکنندگان نفت عضو اپک در زمره کشورهای در حال توسعه می‌باشند،^{۱۰۵} بر اساس مندرجات این مقرر کلیه اعضا موظفند تا به گونه‌ای عمل نمایند که اهداف مندرج در ماده ۳۸ به نحو مطلوبی تحقق یابند.^{۱۰۶} به علاوه بر اساس ماده ۳۹ کلیه اعضا موظفند تا اقدامات لازم مشتمل بر انعقاد موافقت‌نامه‌های مقتضی را در جهت بهبود وضعیت و ثبات بازار و تسهیل گردش تولیداتی که در بازار تعیین‌کننده محسوب می‌شوند، به عمل آورند.^{۱۰۷} مقررات مزبور تنها یکبار در

۱۰۴. در همین زمینه برخی، همچنان معتقدند از آنجا که اعضای اپک حفاظت از منابع طبیعی مانند نفت را به عنوان انگیزه‌ای اساسی برای شکل‌گیری اپک تلقی نکرده‌اند، در این رابطه تعهداتی برای آنها بر اساس مقررات اپک قابل طرح نیست. نک: Report Lautenberg, *op. cit.*, at 11.

در هر حال، نباید از خاطر برد که حاکمیت بر منابع طبیعی یکی از اساسی‌ترین اصول حقوق بین‌الملل است. با این وصف مقرر ۲۰ تنها تأکیدی مجدد بر حق حاکمیت دولت‌ها نسبت به منابع طبیعی صرف‌نظر از موضعی است که اعضای اپک در حفاظت از منابع طبیعی تحت حاکمیتشان اتخاذ می‌کنند. نک:

See Broome, *op. cit.*, at 424-25

105. World Trade Organization, Who are the Developing Countries in the WTO?, http://www.wto.org/english/tratop_e/devel_e/d1who_e.htm (last visited Nov. 22, 2009).

میزان توسعه‌یافتگی اعضا در بدو ورود به سازمان جهانی تجارت بر اساس میزان درآمد ملی آنها مشخص می‌شود.

۱۰۶. بند ۱ و قسمت نخست از بند ۲ ماده ۳۸. نک:

http://www.irtr.gov.ir/Pages/WTO_DohaRound.asp (27.12.2009).

۱۰۷. ماده ۳۸ مقررات گات اشعار می‌دارد: «۱. طرف‌های متعاقد باید در چارچوب این موافقت‌نامه و یا هر توافق دیگری بنا به اقتضای شرایط برای پیشبرد اهداف مقرر در ماده ۳۶ مشترکاً همکاری نمایند. ۲. در صورت اقتضا،

قضایای مطرح در گات / سازمان جهانی تجارت مورد توجه قرار گرفت.^{۱۰۸} در این قضیه برزیل با این استدلال که جامعه اقتصادی اروپا با عدم الحاق به «موافقت‌نامه بین‌المللی شکر»^{۱۰۹} مقرر ماده ۳۹ مورد نظر را نقض کرده است، به سیستم یارانه‌ای جامعه اقتصادی اروپا در واردات شکر معترض بود. به زعم برزیل برخلاف مقرر ماده ۳۶ گات^{۱۱۰}، سیستم اعطای یارانه جامعه اقتصادی اروپا برای صادرات شکر نه تنها شدیداً نرخ بازار شکر را متأثر خواهد کرد، بلکه صادرات برزیل را منزوی کرده و فرصت‌های مالی و اقتصادی در سرمایه‌گذاری خارجی و صادرات بخش شکر در برزیل را با مشکلاتی جدی همراه خواهد کرد.^{۱۱۱}

هیأت رسیدگی در این قضیه اظهار داشت:

«تلاش‌های جوامع اروپایی در انطباق با مندرجات مواد ۳۷ و ۳۸ مورد توجه قرار گرفته است؛ هر چند، صادرات رو به رشد جوامع اروپایی توأم با وضع یارانه‌های خاص نسبت به وضعیت بازار در فاصله سال‌های ۱۹۷۸ تا ۱۹۷۹ در جایی که کشورهای در حال توسعه عضو، گام‌هایی را در چارچوب الحاق و رعایت تعهدات در قالب موافقت‌نامه شکر برای پیشبرد و بهبود وضعیت شکر در جهان بر می‌داشتند، با مشکل مواجه می‌کرد.»^{۱۱۲}

بدین سان، دیوان به نحو ضمنی به این امر اذعان نمود که اقداماتی که در قالب موافقت‌نامه شکر صورت می‌گرفتند، مغایر با تعهدات سازمانی نبوده و اعضای جامعه

اقداماتی را از جمله از طریق ترتیبات بین‌المللی برای ایجاد شرایط بهتر و قابل قبول‌تر جهت دسترسی به بازارهای جهانی برای محصولات اولیه مورد توجه ویژه طرف‌های متعاقد کمتر توسعه‌یافته به عمل آورند و تدابیری را به منظور تثبیت و بهبود شرایط بازارهای جهانی در این محصولات از جمله تدابیری را به منظور دستیابی به قیمت‌های ثابت، منصفانه و سودمند برای صادرات چنین محصولاتی اتخاذ نمایند ... توسعه تجارت جهانی را با توجه ویژه به نرخ رشد تجارت طرف‌های متعاقد کمتر توسعه‌یافته مورد توجه قرار دهند ...»

108. Panel Report, European Communities-Refunds on Exports of Sugar-Complaint by Brazil, P 2.25, L/5011 (Nov. 10, 1980).

۱۰۹. موافقت‌نامه بین‌المللی شکر از انواع موافقت‌نامه‌های مرتبط با کالا است که متضمن مقرراتی پیرامون صادرات و واردات برای اعضاست. بند الف ماده ۱ موافقت‌نامه مقرر می‌دارد: «هدف اصلی آن توسعه و بهبود وضعیت بازار شکر به نفع کشورهای در حال توسعه است.» نک:

International Sugar Agreement, Oct. 7, 1977, 31 U.S.T. 5135, 1064 U.N.T.S. 219.

۱۱۰. که بیان اهداف و اصول موافقت‌نامه است.

111. Sugar Refunds, Panel Report, *op. cit.*, pp. 2.1-2.2.

112. *Id.* Part V(h).

اقتصادی موظفند اقداماتی در راستای تحکیم و تقویت اجرای تعهدات مندرج در موافقت‌نامه شکر توأم با اجرای مقرر ۳۸ گات انجام دهند. با توجه به مشابهت‌های میان موافقت‌نامه منعقدہ میان اعضای سازمان کشورهای تولیدکننده نفت (اپک) و تعهدات ذیل موافقت‌نامه بین‌المللی شکر^{۱۱۳}، اقدامات اعضای اپک نمی‌تواند مغایر با مندرجات ماده ۳۸ گات محسوب شوند.

با این حال، نباید از دو تفاوت اساسی و تعیین‌کننده میان این دو موافقت‌نامه صرف‌نظر کرد. نخست، عضویت در موافقت‌نامه شکر هم برای تولیدکنندگان و هم برای واردکنندگان شکر امکان‌پذیر است،^{۱۱۴} در حالی که عضویت در اپک تنها برای شبکه تولیدکنندگان نفت خام امکان‌پذیر است.^{۱۱۵} دوم، گرچه موافقت‌نامه شکر اساساً با هدف «توسعه» بازار شکر طراحی شده و شکل گرفته است، چنین امری خود مستلزم دسترسی بهتر کشورهای توسعه‌یافته به بازار محصولات شکر کشورهای در حال توسعه می‌شود تا اینکه تنها به تثبیت قیمت جهانی شکر بینجامد.^{۱۱۶} اما در سوی مخالف، پیشرفت و بهبود بازار جهانی نفت، نه مورد نظر طراحان اولیه این سازمان و نه اعضای کنونی اپک است.^{۱۱۷}

به هر روی، گرچه رأی هیأت رسیدگی در «قضیه شکر» در نهایت به تصریح این امر نپرداخت که آیا قسمت «اول» بند ۲ ماده ۳۸ گات می‌تواند به عنوان استثنایی بر سایر تعهدات اعضای گات در ارتباط با موافقت‌نامه شکر تلقی شود یا نه، با این حال، از فحوای گزارش هیأت فرجام‌چنین بر می‌آید که به زعم هیأت مواد ۳۷ و ۳۸ در واقع در جهت تشویق عضویت هرچه بیشتر کشورهای توسعه‌یافته در یک موافقت‌نامه بین‌المللی به منظور تسهیل اجرای اهداف مقرر در بخش چهارم مقررات گات قابل تفسیرند.^{۱۱۸}

به این ترتیب گرچه هدف اصلی و اولیه ماده ۳۸ گات تقویت و تحکیم توافقات بین‌المللی جهت تحقق تجارت مطلوب برای کشورهای در حال توسعه تولیدکننده

۱۱۳. در واقع هر دو موافقت‌نامه‌ای بین‌الدولی با هدف تضمین بازار بهتر برای فروش تولیداتی خاص (شکر و نفت) هستند.

۱۱۴. ماده ۱ موافقت‌نامه شکر.

۱۱۵. بند ج و د ماده ۷ اساسنامه اپک.

۱۱۶. بند «ز» ماده ۱ موافقت‌نامه شکر.

۱۱۷. در اساسنامه اپک نیز به چنین امری اشاره نشده است.

«محصولات اولیه»^{۱۱۹} است، هیأت رسیدگی، مقرر مزبور را محدودیتی کمی برای صادرات مغایر با بند «یک» ماده ۱۱ تلقی نکرده است.^{۱۲۰} با این وصف، شاید بتوان پذیرفت که ماده ۳۸ تنها تا جایی توسعه می‌یابد که تنها موافقت‌نامه‌های همکاری میان کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته در جهت تضمین دسترسی بازار به تولیدات اساسی که اقتصاد کشورهای در حال توسعه بر آنها مبتنی است را پوشش دهد. لذا اگر هیأت رسیدگی سازمان جهانی تجارت در مقام قیاس، تنها بر توافقات انحصاری میان تولیدکنندگان اپک به قصد حفظ ثبات در بازار نفت مبتنی بود^{۱۲۱}، قادر به اظهار نظر در این خصوص بود که آیا اپک مغایر با ماده ۳۸ گات رفتار کرده است یا خیر.

گفتار پنجم: پیامد تحولات اخیر

در بخش انرژی بر مراودات تجاری بین‌المللی

طرح مسائلی مانند ضرورت انجام دور جدیدی از مذاکرات پیرامون انرژی در سازمان جهانی تجارت یا بحث پیوستن برخی کشورهای نفت‌خیز (که عمدتاً از اعضای اپک محسوب می‌شوند) به سازمان جهانی تجارت، بر پیامدهای آن نسبت به سازمان و همچنین قوانین داخلی دولت‌های عضو بی‌تأثیر نبوده است. در این گفتار به اختصار به برخی تحولات و تغییرات مرتبط در سازمان اشاره خواهیم نمود و در ادامه به تحولات قانون داخلی عربستان سعودی به عنوان نمونه‌ای از دولتهای عضو دو سازمان اقتصادی مرتبط با بخش انرژی یعنی اپک و سازمان جهانی تجارت اکتفا خواهیم نمود.

بند نخست: پیامد تحولات اخیر در سازمان جهانی تجارت

«پاسکال لمی» دبیرکل سازمان جهانی تجارت در کنفرانس «انرژی، تجارت و حکمرانی

119. Primary products

۱۲۰. بند «یک» ماده ۱۱ مقرر می‌دارد: «هیچ‌یک از متعهدین نباید به غیر از حقوق و عوارض، مالیات‌ها یا دیگر هزینه‌ها، (اعم از اینکه از طریق سهمیه‌ها، مجوزهای صادراتی و وارداتی یا از طریق دیگر اقدامات به اجرا گذاشته شوند)، را در مورد ورود هیچ محصولی از سرزمین هر طرف متعاهد دیگر یا صدور یا فروش صادراتی هیچ محصولی که مقصد آن سرزمین هر طرف متعاهد دیگر یا صدور یا فروش هیچ محصولی که مقصد آن سرزمین هر طرف متعاهد دیگر باشد، وضع یا حفظ کند.»

۱۲۱. نک: بند «ج» ماده ۷ و بند «ج» ماده ۲ اساسنامه اپک.

جهانی» در ۲۲ اکتبر سال ۲۰۰۹ میلادی اظهار داشت: «تأمل در مقررات سازمانی سازمان جهانی تجارت و ضرورت غیرقابل اجتناب تجارت در زمینه فرآورده‌ها و خدمات در بخش انرژی دو حوزه کاملاً متفاوت نیستند.» و در همین راستا به خدماتی که سازمان جهانی تجارت در چارچوب همکاری در زمینه استخراج، بهره‌برداری، پالایش و توزیع نفت و گاز و مشتقات آنها در میان تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان چنین محصولاتی می‌تواند عهده‌دار شود، اشاره نمود.^{۱۲۲} به زعم وی، «گرچه قواعد سنتی سازمان جهانی تجارت و گات بر ابزارهایی سیاسی مانند تعرفه‌ها یا محدودیت‌های ورود و خروج کالا و خدمات متمرکزند؛ با این حال، منحصراً توجه به چنین مسائلی در بخش انرژی کارساز نیست زیرا در این بخش، تعیین‌کننده واقعی، بازار و نیاز بازار است و نه منحصراً قواعد تجاری ذیربط... واقعیت چنین است که گرچه بیشتر تولیدکنندگان عمده انرژی‌های فسیلی اخیراً به سازمان وارد شده‌اند^{۱۲۳} یا در حال طی فرایند الحاق به سازمان می‌باشند،^{۱۲۴} با این حال، مهم‌ترین عامل هماهنگی میان سازمان و خدمات در بخش انرژی، توجه به چالش‌ها و واقعیاتی است که غیرقابل انکار بوده و مانع از ارتباط نزدیک میان دو بخش مزبور شده‌اند. پیشرفتهای تکنولوژیک و تنوع گونه‌های مختلف انرژی، زمینه‌هایی را ایجاد کرده تا منابعی مانند نفت و گاز جای خود را به سوخت‌های هسته‌ای یا تجدیدپذیری مانند آب، سوخت خورشیدی، باد و سوخت‌های بیولوژیکی بدهند، و این امر نیز خود، زمینه طرح چالش‌هایی جدی در خصوص گرم شدن کره زمین، تغییرات آب و هوایی و ضرورت همکاری در مقابله با این وضعیت‌ها را نشان می‌دهد که همزمان تأثیراتی جدی بر بازار انرژی را به همراه داشته و لازم است تا سازمان نه تنها دغدغه‌های فعلی در خصوص مشتقات و فرآورده‌های فسیلی بلکه دغدغه‌های جدید بازار در بخش انرژی را نیز مورد توجه قرار دهد.»^{۱۲۵}

به زعم دبیرکل، پیوند مستحکم و قابل قبول در میان اعضای سازمان در زمینه بخش انرژی که لازمه تأمین حجم عمده‌ای از مبادلات روزمره بازار است و انجام تعهدات واردکنندگان و صادرکنندگان بخش انرژی نیازمند تحقق کسانسوسی از سوی هر دو طرف

122. http://www.wto.org/english/news_e/sppl_e/sppl139_e.htm (12.11.2009).

۱۲۳. مانند عربستان سعودی

۱۲۴. مانند ایران

125. *Ibid.*

و شفافیت‌سازی بیشتر در این خصوص است.^{۱۲۶} با این حال، همانگونه که خود به آن اشاره می‌کند، سیاست‌های ملی از یک‌سو و منافع مبتنی بر حاکمیت بر منابع طبیعی از سوی دیگر، تا این‌زمان، همچنان پایان مذاکرات در این خصوص و تحقق نتایجی قطعی و شفاف را در پرده‌ای از ابهام قرار داده است.

بند دوم: پیامد تحولات بخش انرژی در قوانین داخلی عربستان سعودی

اقتصاد عربستان سعودی مانند بسیاری دیگر از کشورهای حوزه خاورمیانه مستقیماً بر تولیدات و مشتقات نفتی پایه‌ریزی شده است. عربستان سعودی بیش از ۲۰٪ ذخایر نفتی جهان را در خود جای داده است. در واقع این کشور، نه تنها بزرگترین صادرکننده نفت محسوب می‌شود، بلکه در اپک نیز نقشی محوری ایفا می‌کند. تقریباً ۶/۴ میلیون نفر خارجی در بازار انرژی این کشور فعالیت می‌کنند.^{۱۲۷} افزایش سرسام‌آور قیمت نفت از اواسط سال ۲۰۰۸ میلادی به این‌سو، به رشد اقتصادی و کاهش قروض بین‌المللی این کشور انجامیده است که خود زمینه‌ای را برای رهایی از یک اقتصاد تک محصولی مبتنی بر صادرات نفت و ایجاد فرصت‌های شغلی برای ۴۰٪ نیروی کار عربستان ایجاد کرده است. الحاق عربستان به سازمان جهانی تجارت، پس از انجام مذاکراتی طولانی مدت، تعهداتی را برای این کشور به همراه داشته است. در این راستا دولت عربستان خود را موظف کرده تا ۶ شهر اقتصادی در مناطق مختلف این کشور در جهت تنوع بازارهای ملی و تلاش در جهت رهایی از اقتصاد تک محصولی مبتنی بر فروش نفت خام ایجاد کند.^{۱۲۸} در نهایت، این امر خود به تغییراتی در قوانین ملی دولت عربستان انجامیده است؛ از جمله مهم‌ترین این تغییرات، تصویب قانون جدید سرمایه‌گذاری خارجی در عربستان بوده که به تصویب شورای عالی اقتصادی این کشور در سال ۲۰۰۰ میلادی رسیده است.^{۱۲۹} قانون جدید، اجازه سرمایه‌گذاری‌های خارجی در بخش انرژی^{۱۳۰} از سوی سرمایه‌گذاران خارجی به تنهایی یا با همراهی بخش دولتی^{۱۳۱} را با مزایا، امتیازات، و تضمین‌های سرمایه‌گذاران

126. *Ibid.*

127. See generally <http://www.country-studies.com/saudi-arabia/oil-industry.html> (29.12.2009).

128. http://www.theodora.com/wfbcurrent/saudi_arabia/saudi_arabia_economy.html (Last Visited 16.11.2009).

129. <http://www.idcworld.com/saudiprivate.htm> (17.11.2009).

۱۳۰. ماده ۵ قانون سرمایه‌گذاری خارجی، به جز در مواردی که بر اساس ماده ۳ به صراحت از شمول این قانون خارج است.

131. <http://www.sagia.gov.sa/english/index.php?page=the-executive-rules-of-foreign-investment-act-2> (17.11.2009).

داخلی اعطا می‌کند.^{۱۳۲} از سوی دیگر در سال ۲۰۰۲ میلادی نیز آیین‌نامه‌ای توسط وزارت بازرگانی^{۱۳۳} این کشور به تصویب رسید که بر اساس آن سرمایه‌گذارانی که در ۱۰۰٪ پروژه‌های داخلی سرمایه‌گذاری کنند، از حق مالکیت اموال در این کشور برخوردار شوند.^{۱۳۴} با این وصف قانون سال ۲۰۰۰ که متضمن امکان سرمایه‌گذاری ۱۰۰ درصد از سوی سرمایه‌گذاران خارجی در این خصوص است، بر خلاف قانون سال ۱۹۷۹ که تنها مجوز سرمایه‌گذاری مشترک داخلی و خارجی را مقرر می‌داشت و در نهایت به هیچ وجه به مالکیت سرمایه‌گذار خارجی منتهی نمی‌شد، نشانگر دورخیزی جدی از سوی این کشور در جهت توجه به تعهداتی است که زمینه حضور و تداوم حضور این کشور در سازمان جهانی تجارت را فراهم آورده است.^{۱۳۵}

چشم‌اندازی حقوقی از تحولات مرتبط با بخش انرژی، ملاحظات نهایی

به لحاظ تاریخی، قواعد حاکم بر مبادلات اقتصادی، در صحنه بین‌المللی عموماً ساده و غیررسمی بوده‌اند.^{۱۳۶} همزمان که اقتصاد ملل به یکدیگر نزدیکتر و در نهایت تا حد زیادی به یکدیگر مرتبط و حتی متحد شده‌اند، ضرورت یافتن مبانی مستحکم و قابل اتکایی در صحنه بین‌المللی جهت انجام مبادلات اقتصادی بیش از گذشته احساس گردید^{۱۳۷} و چنین تحولی در قرن بیستم به جایی رسید که یکی از شاخصه‌های این قرن توسعه چشمگیری نهادهای مالی و اقتصادی به همراه تورم اسناد و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی در راستای حفظ ثبات و قابلیت پیش‌بینی‌های اقتصادی به عنوان ضرورتی عمده برای رشد و توسعه اقتصادی است.^{۱۳۸} چنین امری، در حالی است که تجارت کالا و خدمات در بخش انرژی نیز به تازگی از جایگاه تعیین‌کننده‌ای در مباحث حقوقی برخوردار شده است. به زعم برخی علت عمده طرح چنین مباحثی، رونق بخش انرژی از جمله خدمات انرژی به عنوان مهم‌ترین عامل در تحقق «رفاه اقتصادی» و همچنین «رشد اقتصادی» دولت‌ها است. با این

۱۳۲. ماده ۶ قانون سرمایه‌گذاری خارجی.

133. Saudi Arabia General Investment Authority (SAGIA)

134. <http://sagia.gov.sa/english/index.php?page=the-foreign-investment-act-2> (17.11.2009).

135. World Trade Organization, REPORT OF THE WORKING PARTY ON THE ACCESSION OF THE KINGDOM OF SAUDI ARABIA TO THE WORLD TRADE ORGANIZATION, WT/ACC/SAU/61, November 2005 (05-5141), pp. 104-106.

136. Robert Gilpin, *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, (2001), p. 83.

137. cf. Miles Kahler, *Legalization as Strategy: The Asia-Pacific Case*, 54 *Int'l Org.* (2000), pp. 549, 552-553.

138. cf. Kenneth W. Abbott & Duncan Snidal, *Hard and Soft Law in International Governance*, 54 *Int'l Org.*, (2000), pp. 4211-422.

حال برخی ابهامات، چالش‌ها و تعارضات موجود و ممکن در پیوند میان توسعه اقتصادی و روابط تجاری در بخش انرژی و تحلیل حقوقی واقعیات موجود و بیان دورنمایی از تحولات مطرح متعاقب چنین پیوندی در روابط بین‌المللی جای تأملی جدی دارد.

طرح مباحثی مانند ضرورت رعایت تعهدات بین‌المللی برای الحاق به سازمان جهانی تجارت از سوی برخی دارندگان ذخایر عظیم انرژی، همزمان با توجه به توسعه اقتصادی و یافتن جایگاهی در روابط تجاری بین‌المللی از خلال سرمایه‌گذاری‌های بین‌المللی توأم با ضرورت رفع محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های صادرات و واردات، همزمان با الزام به تغییر در قوانین ملی^{۱۳۹} دغدغه‌هایی جدی برای این کشورها (که عمدتاً در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا می‌باشند)، را به همراه داشته است. این امر با عضویت بسیاری از دارندگان ذخایر انرژی در یک سازمان بین‌المللی دیگر (اپک) نیز همراه شده است. با این حساب، از سوی دیگر، در حالی که مباحث مرتبط با سرمایه‌گذاری در بخش انرژی به ویژه نفت و گاز، مستقیماً تحت شمول مقررات سازمان جهانی تجارت قرار گیرند، این امر خود زمینه تأثیرگذاری اپک بر ذخیره نفت در بازار و همچنین قیمت‌گذاری بر این محصول و مشتقات آن را تا حدی محدود می‌نماید. دو مسأله بسیار مهم که هم در خصوص انرژی در سازمان جهانی تجارت مطرحند و هم بر تولید نفت از سوی کشورهای تولیدکننده و هم بر بازارهای مصرف اثرگذار بوده‌اند عبارتند از پیشنهادهایی در ضرورت طرح مجدد دور مذاکرات سازمان جهانی تجارت در خصوص بخش انرژی و تسری مقررات حاکم بر سایر کالاهای تولیدی بر نفت و گاز، و دیگری اینکه مبادله خدمات در بخش انرژی بر اساس موافقت‌نامه تجارت خدمات (گاتس)، همانند سایر خدمات مشمول تجارت آزادتری شوند.^{۱۴۰}

در خلال سال‌های اخیر، که بازارهای انرژی با رشد روز افزون تقاضای نفت و فرآورده‌های نفتی روبه‌رو بوده است، افزایش تقاضا و نحوه عرضه این مشتقات، زمینه‌ای را برای افزایش قیمت فرآورده‌های نفتی به همراه داشته است. عدم قطعیت و بی‌ثباتی بازار

۱۳۹. برای مثال عربستان برای طی نهایی فرایند الحاق به سازمان مجبور شد تا مواد ۵۱۱۵ و ۸۸۳ قانون

سرمایه‌گذاری سال ۱۹۷۹ خود را با قانون سال ۲۰۰۰ در زمینه سرمایه‌گذاری جایگزین نماید. نک:

Royal Decree no. M/1 of 5.1.1421H(9 April 2000). available at: www.mci.gov.sa/wto/wtaccsau61_e.doc (04.08.2010).

140. General Agreement on Trade: Multilateral Trade Negotiations, Final Act Embodying the Results of the Uruguay Round of Trade Negotiations, Annex 1B, Article X, Apr. 15, 1994, 33 *I.L.M.* 125, available at <http://www.wto.org/english/docse/legale/26-gats 01e.htm> (last visited Aug. 1, 2009).

نفت، به طرح دغدغه‌های جدی با عنوان ضرورت تأمل در مقوله «امنیت انرژی»^{۱۴۱} چه از سوی صادرکنندگان و چه از سوی واردکنندگان نفت در صحنه بین‌المللی انجامیده است. با این حال، همچنان سیاست‌های مبتنی بر منافع ملی واردکنندگان بخش انرژی، و از سوی مقابل اصرار بر حاکمیت نسبت به منابع طبیعی تقلیل یافتنی از سوی عمده‌ترین عرضه‌کنندگان بخش انرژی، ناهماهنگی در میان اعضای سازمان جهانی تجارت در این مقوله، مذاکرات پیوسته اما بی‌فرجام و جدول زمانی درازمدت پیش روی و رویه اندک شکل گرفته از سوی هیأت‌های تصمیم‌گیری سازمان در این حوزه، همچنان شفافیت لازم در پیوند میان بخش انرژی و تجارت در سازمان جهانی تجارت و حقوق و تعهدات دولت‌ها در این خصوص را در هاله‌ای از ابهام قرار داده است.

فهرست منابع

1. Abbott, Kenneth W. & Duncan Snidal, *Hard and Soft Law in International Governance*, 54 *Int'l Org.*, (2000)
2. Agreement on Cooperation for the Sustainable Development of the Mekong River Basin, Apr. 5, 1995, 34 *I.L.M.*, p. 864
3. Agreement on Delimitation of the Continental Shelf, Jan. 8, 1968, Italy-Yugo., 7 *I.L.M.*, 547
4. Agreement Relating to the Delimitation of the Continental Shelf Between the Two Countries, Nov. 25, 1971, Den.-U.K., 11 *I.L.M.*, 723
5. Agreement Relating to the Exploitation of Single Geological Structures Extending Across the Dividing Line on the Continental Shelf Under the North Sea, Oct. 6, 1965, Neth.-U.K., 595 *U.N.T.S.* 105
6. Appellate Body Report, Japan-Taxes on Alcoholic Beverages, WT/DS11/AB/R, at 15 (Oct. 4, 1996); *anel Report*, Japan - Trade in Semiconductors, L/6309 (May 4, 1988), GATT B.I.S.D. (35th Supp.) at 152-53 (1989)
7. Appellate Body Report, United States - Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products, 116-122, 128 WT/DS58/AB/R (Oct. 12, 1998)
8. Bosselman, Fred, *Energy Economics and the Environment, Cases and Materials*, Foundations Press, (2006)
9. Boyle, Catherine, "Fuel Woes Deepen As Oil Nears \$140 Record High", *Times Online*, June 16, 2008
10. Burkhard, James and Ruchir Kadakia, "Ten Times Ten: What Future for Oil Prices?", Feb. 12, 2008, *WSJ Special Advertising Section, Focus on Energy: CERAWEEK 2008*
11. Christophersen, Henning, Chairman of the Energy Charter Conference, *The Role of Gov'ts and Int'l Orgs. in Promoting Energy Security* (Oct. 25, 2006), available at http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/Conferences/2006_Octii/Christophersen.pdf. (Aug. 2009)
12. Connolly, Michael, "Resisting Moscow's Energy Imperialism", *Wall St. J.*, Nov. 13, 2006

۱۴۱. صعود و نزول قیمت نفت و تولیدات نفتی در سال‌های اخیر که نشان از ضرورت توجه به سیاست‌های انرژی جدید و امنیت انرژی است به شدت خودنمایی می‌کنند. در واقع امنیت انرژی مانند ذره‌بینی است که دولت‌ها از خلال آن به روابط بین‌المللی می‌نگرند.

- cited in Russia and Belarus: Loveless Brothers, *Economist*, Jan. 11, 2007, available at: <http://www.economist.com/background/displaystory.cfm?storyid=8521935>
13. Council and Commission Decision 98/181, 1998 O.J. (L69) (EC, ECSC, Euratom)
 14. Desta, Melaku Geboye, "OPEC and the WTO: Petroleum as a Fuel for Cooperation in International Relations (2004)", <http://www.mees.com/postedarticles/oped/a47n10d01.htm>
 15. Desta, Melaku Geboye, "OPEC, the WTO, Regionalism and Unilateralism", *Journal of World Trade*, vol. 37 (2003)
 16. Desta, Melaku Geboye, "The Organization of Petroleum Exporting Countries, the World Trade Organization, and Regional Trade Agreements", 37 *Journal of World Trade* 523, 529 (2003)
 17. Desta, Melaku Geboye, "The Organization of Petroleum Exporting Countries, the World Trade Organization, and Regional Trade Agreements", 37 *J. World Trade*, (2003)
 18. Desta, Melaku Geboye, "The Organization of Petroleum Exporting Countries, the World Trade Organization, and Regional Trade Agreements", 37 *J. World Trade*, 2003, p. 526; OPEC, How Does OPEC Function?, <http://www.opec.org/library/FAQs/aboutOPEC/q4.htm>
 19. Energy Charter: 1998 Trade Amendment, <http://www.encharter.org/index.php?id=26&L=0>
 20. Energy Charter: Dispute Settlement, <http://www.encharter.org/index.php?id=269&L=0>
 21. Energy Charter: Investment, <http://www.encharter.org/index.php?id=6&L=0>
 22. Energy Charter: Trade & Transit, <http://www.encharter.org/index.php?id=5&L=0>
 23. Energy Charter: Treaty Provisions, <http://www.encharter.org/index.php?id=40&L=0>
 24. Energy Charter; About the Charter, <http://www.encharter.org/index.php?id=7&L=0>
 25. General Agreement on Tariffs and Trade art. 11.1, Oct. 30, 1947, 61 Stat. A-11, 55 U.N.T.S. 194
 26. General Agreement on Trade: Multilateral Trade Negotiations, Final Act Embodying the Results of the Uruguay Round of Trade Negotiations, Annex 1B, Article X, Apr. 15, 1994, 33 I.L.M. 125, available at <http://www.wto.org/english/docse/legale/26-gats01e.htm>
 27. Gilpin, Robert, *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, (2001)
 28. Girouard, Robert J., "Water Export Restrictions: A Case Study of WTO Dispute Settlement Strategies and Outcomes", 15 *Geo. Int'l Envtl. L. Rev.* 2003
 29. <http://www.eia.doe.gov/emeu/steo/pub/jun08.pdf>
 30. http://business.timesonline.co.uk/tol/business/industry_sectors/natural_resources/article4149483.ece
 31. <http://ecasb.com/article-fa-363.html>
 32. <http://eurex.europa.eu/smartapi/cgi/sgadoc?smartapi!celexplus!prod!Docnumber&lg=en&typedoc=Decision&andoc=1998&nudoc=181;seealsoEnergyCharter>
 33. http://irtr.gov.ir/UploadedFiles/BooksFiles/BTOCF_30_178.pdf
 34. <http://lautenberg.senate.gov/documents/foreign/OPEC%20Memo.pdf>
 35. <http://sagia.gov.sa/english/index.php?page=the-foreign-investment-act-2>
 36. <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/november/tradoc131225.pdf>
 37. <http://www.country-studies.com/saudi-arabia/oil-industry.html>
 38. http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/EN.pdf#page=211
 39. [http://www.encharter.org/index.php?id=1&L=0\(Nov.2009\)](http://www.encharter.org/index.php?id=1&L=0(Nov.2009))
 40. <http://www.encharter.org/index.php?id=7>
 41. <http://www.ictsd.org/biores/06-07-28/story2.htm>
 42. <http://www.idcworld.com/saudiprivate.htm>
 43. <http://www.ifg.org/pdf/collective-request-in-energy-services.pdf>
 44. <http://www.ifg.org/reports/WTO-energy-services.htm> (Aug. 2009)
 45. http://www.irtr.gov.ir/Pages/NewsLetter_View.asp?key=25-37
 46. http://www.irtr.gov.ir/Pages/WTO_DohaRound.asp

47. <http://www.opec.org/library/what%20is%20OPEC/whatisOPEC.pdf>
48. <http://www.sagia.gov.sa/english/index.php?page=the-executive-rules-of-foreign-investment-act-2> (17.11.2009)
49. <http://www.state.gov/e/eeb/ifd/2006/62029.htm> (Aug. 2009)
50. http://www.theodora.com/wfbcurrent/saudi_arabia/saudi_arabia_economy.html
51. [http://www.ustr.gov/Document Library/Press Releases/2006/Fedbruary/ United States is Active Participant in Coalition to Jump Start WTO Services Negotiations.html](http://www.ustr.gov/Document%20Library/Press%20Releases/2006/Fedbruary/United%20States%20is%20Active%20Participant%20in%20Coalition%20to%20Jump%20Start%20WTO%20Services%20Negotiations.html) (Aug. 2009); for full text of the proposal see <http://www.ifg.org/pdf/collective-request-in-energy-services.pdf>
52. http://www.wto.org/english/news_e/sppl_e/sppl139_e.htm
53. http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm
54. http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/tif_e.htm
55. http://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/gatsfacts1004_e.pdf
56. http://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/s_negs_e.htm
57. <http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/resources.pdf>
58. International Energy Agency, About the IEA, <http://www.iea.org/about/index.asp>
59. International Forum on Globalization, Plurilateral Negotiations on Energy Services (May 3, 2006), available at <http://www.ifg.org/pdf/plurilateral-negotiations-on-energy-services.pdf>
60. International Sugar Agreement, Oct. 7, 1977, 31 U.S.T. 5135, 1064 U.N.T.S. 219
61. June 2008 Release, Short-Term Energy Outlook (Energy Info. Admin., Washington, D.C.) June 10, 2008
62. Kahler, Miles, Legalization as Strategy: The Asia-Pacific Case, 54 Int'l Org. (2000)
63. Mandelson, Peter, Conference on Strategic Energy Policy, Mandelson Calls for "Negotiated Solutions" to Govern Trade in Energy, Brussels (Nov. 21, 2006)
64. Mavroidis, Petros, Trade in Goods, the GATT and the other Agreements Regulating Trade in Goods
65. Office of Senator Frank R. Lautenberg, Busting Up the Cartel: the WTO Case Against OPEC (2004) available at <http://lautenberg.senate.gov/documents/foreign/OPEC%20Memo.pdf>, p. 9, (Last Visited 10.11.2009)
66. OPEC Statute, approved Jan. 1, 1961, art. 2(A), available at: <http://www.opec.org/library/opec%20statute/pdf/os.pdf>
67. Panel Report, European Communities-Refunds on Exports of Sugar-Complaint by Brazil, P 2.25, L/5011 (Nov. 10, 1980)
68. Panel Report, United States - Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, 6.1-6.10, 6.24 WT/DS2/AB/R, (Jan. 29, 1996)
69. Perrez, Franz Xaver, The Relationship Between "Permanent Sovereignty" and the Obligation Not to Cause Transboundary Environmental Damage, 26 Envtl. L. 1187, 1192 (1996) (citing Djura Nincic, The Problem of Sovereignty in the Charter and in the Practice of the United Nations 268-69 (1970))
70. Royal Decree no. M/1 of 5.1.1421H (9 April 2000)
71. Sakmar, Susan L., "Bringing Energy Trade into the WTO: The Historical Context, Current Status and Potential Implications for the Middle East Region", 18 Ind. Int'l & Comp. L. Rev. 89, 2008
72. Schoenbaum, Thomas J., "The International Trade Laws and the New Protectionism: The Need for a Synthesis with Antitrust", 19 N.C. J. Int'l L. & Com. Reg. 1994
73. Stephen A. Broome, "CONFLICTING OBLIGATIONS FOR OIL EXPORTING NATIONS?: SATISFYING MEMBERSHIP REQUIREMENTS OF BOTH OPEC AND THE WTO", 38 George Washington International Law Review, 2006
74. The G8 consists of Canada, France, Germany, Italy, Japan, Russia, United Kingdom, and United States. G8 Agree to Promote Energy Security, Bridges Trade Bio Res, vol. 6, no. 14, July 28, 2006
75. Trebilcock & Robert Howse, The Regulation of International Trade 25 (3rd ed. 2005)

76. U.N. Conference on Trade & Dev., Trade Agreements, Petroleum and Energy Policies (2000), available at http://www.unctad.org/en/docs/itcdtsb9_en.pdf (last visited Aug. 1, 2009)
 77. Understanding the WTO: The Organization - Membership, alliances and bureaucracy, http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org3_e.htm
 78. World Energy Outlook 2006, Summary and Conclusions, available at: <http://www.iea.org/Textbase/npsum/WEO2006SUM.pdf>
 79. World Trade Organization, REPORT OF THE WORKING PARTY ON THE ACCESSION OF THE KINGDOM OF SAUDI ARABIA TO THE WORLD TRADE ORGANIZATION, WT/ACC/SAU/61, November 2005 (05-5141)
 80. World Trade Organization, Who are the Developing Countries in the WTO?, http://www.wto.org/english/tratop_e/devel_e/d1who_e.htm (last visited Nov. 22, 2009)
 81. WTO, Services: Sector by Sector, Energy Services, http://www.wto.org/english/tratop_e/serve/energy_e/energy_e.htm
 82. Yergin, Daniel, The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power, Free Press, 1991
۸۳. قانون سرمایه‌گذاری خارجی

JOURNAL OF LEGAL RESEARCH

VOL. VIII, No. 2

2009-2

Articles

- Access to Legal Assistance in Police Investigations
- The Right of Buyer for Deficiencies of Goods
- Civil Responsibility Concerning Natural Incidents
- Revocation of Labor Contract according to the Law of Iran
- The Extra-territoriality of the International Covenant on Civil and Political Rights
- Secured Information System in Electronic Commerce Law
- Contradictory Approaches to the Right of Self Determination
- Some Considerations on the Constitutional Council of the French Republic
- "Fair and Just" Treatment of the Host State concerning the Foreign Investment Contracts
- Compensation for the Breach of Foreign Investment Contracts
- The UN International Law Commission and the Common Natural Resources

Special Issue: Oil and Gas Law in National and International Systems

- The Companionship of the Energy Sector and WTO Regulations: Facts, Challenges and Prospects
- Stabilization Clause in the Sample Contracts of Detection and Derivation of Petroleum
- Oil Companies in Iran and the Problem of Diplomatic Protection
- Private Ownership in the Case of Oil and Gas Resources under the USA Law
- Investment Dispute Settlement in Energy Charter Treaty (ECT) and Legal effects of Iran's Accession thereto

Critique and Presentation

- A Critical Analysis of 'The Procedure Act of the Administrative Court of Justice'
- Some Critics on the Parliament's Draft Concerning Change of the UN's Headquarter
- Copenhagen Conference (2009) and Combating the Climate Change

ISSN: 1682-9220

S. D. I. L.

The S.D. Institute of Law

Research & Study